

ATATÜRK'ÜN ALMANYA GEZİSİ

(15.12.1917 — 4.1.1918)

MEHMET ÖNDER

BÖLÜM

I

ALMANYA GEZİSİNİN NEDENLERİ

Tarihi Boyunca Türk — Alman İlişkileri

Türk - Alman ilişkilerinin tarihi, en azından sekizyüz yıl öncesine uzanır. XII. Yüzyıl ortalarında, Kutsal Roma - Germen İmparatoru von Hohenstaufen Konrad III., İkinci Haçlı Seferi sırasında Anadolu'ya geldiği zaman (1147), Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı Mes'ud I. ile çatışmış olmasına karşın, onunla dostça ilişkiler de kurmuştu. Ardından Konrad III. in yeğeni İmparator Friedrich Barbarossa I., Üçüncü Haçlı Seferine katılmış, ordusunun başında Başkent Konya'ya kadar gelmişti. Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan II. ile Friedrich Barbarossa I. arasında bir anlaşma yapılmış, bu anlaşmaya göre, Türkler, Alman ordusunun Kilikya'ya geçmesine izin vermişlerdi. Ne var ki İmparator Friedrich Barbarossa I., 1190 yılı Haziran ayında Tarsus çayında (Göksu) yıkanırken boğulmuş, bu olaydan sonra başsız kalan Alman ordusu tümüyle dağılmıştı. Ardı ardına iki Alman imparatorunun Kudüs'e ulaşmak amacıyla Anadolu'ya gelmiş olmaları, hele birinin Anadolu'da ölümü, birçok Alman tarihçilerinin dikkatini "Kleinasien" dedikleri Anadolu üzerinde toplamıştı.

Selçuklulardan sonra Anadolu'da kurulan ve kısa sürede derlenip toparlanan Osmanlı Devleti, Orta Avrupa'ya kadar uzandıktan sonra Türk-Alman ilişkilerinin politik düzeyde de olsa yeniden başladığını görüyoruz. Osmanlıların, Avrupa'da en yaygın olduğu XVI. ve XVII. yüzyıllarda, her iki ülke arasında sınır komşuluğu olmamakla birlikte, Avrupa'nın Osmanlılara karşı birleşmelerinde Alman siyasî topluluklarının yer aldığı, ancak çatışmaların çoğu zaman siyasî anlaşmalarla sonuçlandığı bilinir. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1532 yılında Alman İmparatoru Karl V.'a karşı açtığı sefer de barışla mühürlenmiştir. Osmanlıların İkinci Viyana Seferi ve bozgununda, Avusturyalıların yanında Alman dükleri de yer almakla birlikte,

iki ülke hiçbir zaman karşılıklı savaş durumuna düşmemiş, ilişkilerini diplomasi yolu ile sürdürmüşlerdir.

XIX. yüzyıl, Türk-Alman ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı sayılır. Siyasî ilişkiler, giderek askerî ve teknik işbirliğine dönüştü. 1836-1839 yılları arasında Türk ordusunda askerî müşavirlik yapan Alman Mareşali Helmuth von Moltke'den başlayarak birçok Alman askerî uzmanları Türkiye'ye geldiler. 1882 yılında, Harp Okulu ile birlikte Türk ordusunu da yeni bir düzene sokmak üzere General Von der Goltz'un başkanlığında bir Alman askerî heyeti Türkiye'de uzun süre çalışmalar yaptı. Bu arada kültürel ilişkiler de hızlandı. 1845 yılında Leipzig'te Türkiye'yi içine alan Alman Doğu Kurumu (Deutsche Morgenländische Gesellschaft) kuruldu. Daha sonra bunu daha başka bilim ve araştırma kurumları izledi. Alman bilim adamları ve teknisyenleri, Osmanlı Devleti'nden aldıkları özel izinlerle Türkiye'de arkeolojik araştırma ve kazılar yapabiliyor, H. Schliemann, Truva hazinelerini gizlice Almanya'ya kaçırırken, Alman mühendis K. Humann, Bergama Akropolü'ndeki görkemli Zeus Tapınağı'nı Berlin'e, rahatlıkla, hiçbir engelle karşılaşmadan taşıyabiliyordu.

Anadolu-Bağdad Demiryolları, Konya Ovasını Sulama Kanalları projeleri Almanlar tarafından üstlenilince bu işbirliği daha da arttı.

Kayzer Wilhelm II. in Türkiye'yi Ziyaretleri

XIX. Yüzyılın sonlarına doğru, Alman İmparatoru Wilhelm II. Türk-Alman dostluğu ve işbirliğine, Almanya'nın çıkarları yönünden özellikle önem verdi. Tahta geçtikten bir yıl sonra, 21 Ekim 1889'da, ayrıca 5 Ekim 1898 tarihinde İstanbul'u iki kez ziyaret etti. Her iki gelişinde de Osmanlı Padişahı Abdülhamid II. tarafından büyük törenlerle karşılandı. Wilhelm II. nin İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nda yaptırdığı ve Abdülhamid II.'e armağan ettiği Çeşme (Sebil) ile bu dostluk anıtlaştırıldı. İstanbul'da Alman okulları ve hastahaneleri açılıyor, birçok Türk subayları Almanya'da eğitim görüyorlardı. XVIII. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nde giderek etkisini arttıran Fransız hayranlığı, yavaş yavaş Alman hayranlığına dönüşüyor, özellikle devletin askerî kanadı Almanların etkisi altına giriyordu.

1908 yılından sonra, İkinci Meşrutiyet'in ileri gelenleri, başta Enver ve Talat Paşalar olduğu halde, büyük bir Alman hayranlığı içindedirler. 31 Mart Olayı'nın bastırılmasına öncülük eden, bu hizmetinden dolayı da kendisine 1., 2. ve 3. orduların müfettişliği verilen Mahmut Şevket Paşa, 1909 yılı Eylülünde Almanya'yı ziyaret etmiş, iki yıl sonra, 1911 yılı Ağus-

tos ayında Osmanlı Veliahdı Yusuf İzzettin Almanya'da yapılan "Wilhelm II. Askeri Manevraları"na katılmıştı¹. I. Dünya Savaşı'nın ilk yılında önemli bir olay oldu. Almanya'ya karşı birleşmiş olan İngiltere, Fransa ve Rusya donanması, Akdeniz'de, Goben ve Braslav adlı iki Alman Kruvazörü'nü sıkıştırmış, bu iki zırhlı Çanakkale'ye sığınmıştı. İtilaf devletleri o güne kadar tarafsız görünen Osmanlı Devleti'ne bir ültimatöm vererek, bu kruvazörleri sokmamasını ya da toplarını sökerek göz altında blundurmasını bildirdi. Osmanlı Devleti ise, bu zırhlıları satın aldığını, adlarını "Yavuz" ve "Midilli" koyduğunu duyurdu. Ne var ki, kısa bir süre sonra, Alman Amirali Suschon'un komutası altında bulunan zırhlılar, Karadeniz'e açılıp Rus donanması ile çatışınca, Osmanlı devleti kendiliğinden savaşa itildi ve sadık bir dost olarak Almanların safında yerini aldı.

I. Dünya Savaşı'nda, birçok Türk cephelerine Alman generalleri komuta etmekteydi. Türkiye, dünyayı kasıp kavuran bu hırçın savaşta, bir bakıma kaderini Almanya'ya bağlamıştı. Almanların kendi cephelerindeki başarı ve zaferleri dahi Türkiye'de şenliklerle kutlanmaktadır. Tipik bir örnek, Mareşal Hindenburg'un 1914 yılı Eylülünde Rusları Masurenland bataklıklarında bozguna uğratması haberi Türkiye'nin her yerinde sevinçle karşılanmış, şenlikler düzenlenmiştir. Bu arada Konyalılar, Hindenburg'un bir resmi ile Masurenland'ın bir haritasını halıya dokutturmuş ve armağan olarak Hindenburg'a göndermişlerdi². Bir Alman yenilgisi, ne olursa olsun, Türkiye'nin bu savaşlardan yenilerek çıkması demekti.

Savaşın sonlarına doğru, Kayzer Wilhelm II., Sultan Mehmed Reşad'ın davetlisi olarak 15 Ekim 1917'de üçüncü kez İstanbul'a geldi. Yaşlı Padişah, konuğunu Sirkeci Garı'nda karşıladı. Wilhelm II., Türk üniforması ve Türk kalpağı giyerek ziyaretlerini yaptı. Başkomutan Vekili ve Harbiye Bakanı Enver Paşa, Sadrazam Talat Paşa, İmparator'u hiç yalnız bırakmamışlardı. Wilhelm II., dönüşünde, Alman savaş cephelerini ziyaret etmek üzere, Sultan Reşad'ı Berlin'e davet etti.

Veliahd Vahdeddin Almanya'ya Gidiyor

Wilhelm II. nin üç kez Osmanlı Devleti'ni ziyareti, her ziyaretinde Osmanlı Padişahı'nı Almanya'ya davet edişi, Abdülhamid'in bazı nedenlerle bu davetlere katılmayışı, son kez artık davetin geri çevrilemeyeceğini zorunlu kılmıştı. Ne var ki, o tarihlerde Sultan Mehmed Reşad, 73 yaşın-

¹ Lütfi Simavi, Osmanlı Sarayının Son Günleri, İst. 1973, s. 230.

² M. Önder, Mareşal Hindenburg'a Hediye Edilen Halı, Türk Etnografya Dergisi, Sayı: 6, Ankara 1963.

daydı. Sık sık rahatsızlanıyor, yürümekte güçlük çekiyordu. İstanbul Hükümeti, herhangi bir nedenle bu daveti savuşturmak istemedi, Almanlarla içli -dışlı olduğu bu günlerde daveti kesinlikle kabul etmekten başka çıkar yol yoktu. Hükümet sonunda kararını verdi. Padişah'ın yerine ve Onu temsilen Veliahd Mehmed Vahdeddin, bir heyetle Almanya'ya gidecekti. Heyet, Alman batı cephesini ileri hatlara kadar ziyaret edeceği için, Ordu adına tanınmış bir generalin bu heyete katılması uygun görüldü. Hükümetin bu kararı, Sadrazam Talat Paşa tarafından bir nota ile İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği'ne bildirildi. Heyetin, İstanbul'dan hareket günü 15 Aralık 1917 Cumartesi olarak saptanmıştır.

Osmanlı Padişahı Sultan Abdülmecid'in oğlu Veliahd Mehmed Vahdeddin, on ay önce 15 Ekim 1916'da, Avusturya-Macaristan Kralı Fransuva Josef'in cenaze töreninde bulunmak üzere, Padişah'ı temsilen Viyana'ya gitmiş ve temsil görevini başarı ile yerine getirmişti. Bu kez de Padişah adına Almanya'ya gitmesi uygun olacaktı. Veliahd'la birlikte Almanya'ya gidecek heyete Ordu temsilcisi olarak Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) seçilmişti. Albay Naci (Eldeniz) de Askeri Müşavir olarak heyette bulunacaktı. Vahdeddin'in yanında eski Başmabeyinci Lütfi Simavi, Teşrifatçı İhsan, Özel Doktor Reşad bulunacaklar, böylece Heyet tamamlanmış olacaktı³.

Atatürk'ün Almanya'ya Gidecek Heyete Seçilişi

Çanakkale Savaşları sırasında, başarılı bir komutan olarak adını Osmanlı Sınırları dışında da duyuran Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal (Atatürk), Çanakkale'den sonra 16. Kolordu, bir süre sonra da 2. Ordu Komutanı görevi ile doğu (Kafkas) cephesinde, 7. Ordu Komutanı olarak da Sina cephesinde başarılı hizmetler görmüştü. 7. Ordu komutanlığı sırasında, Osmanlı Yıldırım Orduları Grubuna komuta eden Alman Generali von Falkenhayn'la görüş ayrılığına düştü. Bağlı bulunduğu Falkenhayn'ın, Osmanlı ordusunu güç durumlara düşürecek kararlarına karşı çıktı. Sadrazam Talat Paşa ve Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya 20 Eylül 1917'de bir rapor gönderdi. Raporunda, Osmanlı ordusunun en tehlikeli çarpışmaların beklendiği bir cephede, kaderinin bir yabancı komutana bırakılmasını kesinlikle reddediyor, önlemler alınmasını istiyordu. İleri sürdüğü fikirlere Başkomutanlığın katılmadığını öğrenince de görevinden affını isteyerek İstanbul'a geldi⁴.

³ 16 Aralık 1917 tarihli Tanin (İstanbul) Gazetesinden.

⁴ Yedi kişilik bir kurulca hazırlanan Atatürk, İst. 1970, s. 32.

Savaşlarda ençok başarı sağlamış, zaferler kazanmış büyük bir komutanın haklı nedenlerle görevinden ayrılmak istemesi geniş yorumlara yol açmakta, Başkomutan Vekili ve Harbiye Bakanı Enver Paşa'yı zor durumlara düşürmekteydi. Kısa bir süre için de olsa Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan ayrılması, daha sonra kendisine uygun bir komutanlık verilmesi faydalı olacaktı. Şimdi ise Veliâhd'ın Almanya gezisine, Ordu'yu temsilen Mustafa Kemal Paşa'nın katılması çok uygundu. Enver Paşa, önce Mustafa Kemal Paşa'nın bu geziye katılma önerisine hayır demeyeceğini dolaylı yollardan öğrenmiş, daha sonra önerisini doğrudan doğruya kendisi yapmıştı.⁵ Atatürk, aynı zamanda Harp Okulu'nda hocası olan Albay Naci (Eldeniz) in de heyette bulunmasından memnundu. Vahdeddin'le o güne kadar karşılaşmamıştı. Öteki saray görevlilerini de tanımıyordu.

Atatürk, daha sonra, bu gezi ile ilgili olarak anılarını gazeteci Falih Rıfki Atay ve Mahmut Soydan'a anlatmıştı⁶. Bu anılarında geziye katılımı ve gezi öncesi Veliâhd'la görüşmelerini şöyle anlatır :

"İstanbul'da Perapalas Otel'i'nin bir dairesine yerleştim. Artık herşeyin mahvolduğuna inanmış bir adam gibi, üzgün düşünüyordum. Ancak, mahvolan bu her şeyin tekrar kurtarılabilceğine inanan bir adam gibi de avunuyordum. Bu ruh hali içindeyken, bir gün bana Padişah'ın vekili sıfatı ile Enver paşa bilvasıta müracaatta bulundu ve sonra bizzat kendisi dedi ki:

— Almanya İmparatoru , Padişahımızı Umumi Karargâhına davet etti. Padişahımız böyle bir seyahati yapamıyacak durumda bulunduğundan düşündük, Zât-ı Şahane yerine Veliâhd Hazretleri bu seyahati yapsın dedik. Kendisinin yanında bulunmayı kabul eder misiniz?

Ben böyle bir kişi ile bir seyahati kendim için faydalı buldum, hemen evet cevabını verdim. Hazırlıklar yapılmış, emirler verilmişti. İki üç gün sonra bir cumartesi akşamı trene binip Vahdeddinle seyahata çıkmaklığımız da kararlaştırılmıştı. Bana denildi ki: 'Seyahata çıkmadan önce Veliâhd ile tanışmışsınız'. Şimdiki Kolordu Komutanı Naci Paşa, Harp Okulunda Askeri Tabiye hocamdı. Onun da Vahdeddinle beraber bulunması uygun görülmüştü.

Hareketimizden önce, bir gün, Vahdeddin'in Sarayı'nda buluştuk. Bizi Sarayı'n içinde Arap hasırlarıyla örülmüş bir salona soktular. Redingotlu adamlarla do-

⁵ Hikmet Bayur, Atatürk - Hayatı ve Eseri, Ankara 1963, s. 136.

⁶ F. Rıfki (Atay) - Mahmut (Soydan), Büyük Gazi'nin Hatıralarından sayfalar. 13 Mart 1926 tarihinden başlayarak Milliyet (İstanbul), Hakimiyet-i Milliye (Ankara) gazetesinde yayınlanmağa devam etmiş, daha sonra kimi kitap ve makalelerde tekrarlanmıştır. Anılar, sadeleştirilerek aktarılmıştır.

lu odanın eşyası, bir kanepa ile iki koltuktan ibaretti. Girdiğimiz bu odada ayakta dururken, çok laubali görünen redingotlu adamların içinde, başka redingotlu bir adam peyda oldu. Bu yeni gelenin kim olduğunu, ne olduğunu ve ne yapmak lâzım geldiğini ne ben, ne de arkadaşım anlayamadık. İçeri girdi, bizim bulunduğumuz tarafa doğruldu, kanapenin sağ köşesine oturdu. Gözlerini kapadı, derin bir vecde daldı. Neden sonra tekrar gözlerini açtı, bize lütfen iltifat etti : 'Sizinle müşerref oldum, memnunum' dedi.

Tekrar gözlerini kapadı. Bu nazik sözlere cevap vermeğe hazırlanırken kendinden geçmiş bir kişinin huzurunda bulunduğumu sezdim. Cevap vermek mi, yoksa vermemek mi lâzım geldiğinde tereddüd ettim. Naci Bey'in yüzüne baktım. O da çok durgundu. Kendisinde bir defa daha konuşmaya takat bulunmadığını anladım, beklemeyi tercih ettim. Biraz sonra gözlerini açtı :

— Seyahat edeceğiz değil mi? dedi.

— Evet seyahat edeceğiz, dedim. İtiraf edeyim ki bir mecnunla karşı karşıya bulunduğumu derhal hissetmiş, fakat mantıklı bir konuşmaya girişmekten kendimi men etmişim. Hemen ayağa kalkıp dedim ki :

— Efendi Hazretleri, beraber seyahat edeceğiz. Seyahat iki gün sonra başlayacaktır. Cumartesi akşamı Gar'da hazır bulunacaksınız, oradan hareket edeceğiz.

Veda ettik ve çıktık. Mükellef bir saray arabasına binmiştik. Naci Bey ile aramızda, aşağı-yukarı, şöyle bir konuşma oldu :

— Zavallı bedbaht, acınacak bir adam. Bunlarla ne yapılabilir.

— Öyledir.

— Bu zavallı yarın padişah olacaktır, kendisinden ne beklenir?

— Hiç...

— Biz ki aklımız, mantığımız vardı, biz ki memleketin kaderini bu gününü, yarınını anlamış insanlarız, ne yapabiliriz.

*

Naci Bey :

— Güç!, dedi."

Almanya'ya Gidecek Heyet Sirkeci Garında

Hazırlıklar tamamlandı, Almanya'ya götürülecek hediyeler seçildi. Bunlar daha çok özel ambalajlı Türk sigaralarıydı. Veliahd, hareketinden bir gün önce, Padişah Sultan Mehmed Reşad'ı ziyaretle veda etti. Musta-

fa Kemal Paşa ve Albay Naci Bey, İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği'nden Saray'a gönderilen gezi programını bir kere daha gözden geçirdiler.

Heyet, Balkan trenine bağlanacak olan özel bir vagonla, Sofya-Budapeşte - Viyana üzerinden Almanya'ya gitmek üzere, 15 Aralık 1917 Cumartesi akşamı saat 18 sularında Sirkeci Garı'na geldi. Gar'da olağanüstü hazırlıklar vardı. Harbiye Bakanlığı'ndan bir tören bölüğü, bir polis birliği ve bir bando Gar'da yerini almıştı. Veliahd'ı ve heyetini uğurlamak üzere Şehzade Abdülmecid, Şehzade Abdurrahim, Sadrazam Talat Paşa, Başkomutan Vekili ve Harbiye Bakanı Enver Paşa, Şeyhülislâm Musa Kâzım, Ayan Reisi Refet, Adliye Bakanı Halil, Maliye Bakanı Cavid, Tarım Bakanı Mustafa Şeref, P.T.T. Bakanı Haşim, Gar'a gelmişlerdi. Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Kont Bresdorf ile Alman Askeri Murahhası General Lusof da uğurlayanlar arasındaydı. Ayrıca, trenin uğrayacağı ülkeler büyükelçileri olan Avusturya-Macaristan Büyükelçisi Marki Palavicini ile Bulgar Büyükelçisi M. Kuluşef de gelenler arasındaydı⁷.

Görkemli bir saray arabası ile Sirkeci Garı'na gelen Veliahd Vahdeddin, Gar'da hazır bulunanların teker teker ellerini sıktı. Daha sonra bandonun eşlik ettiği askeri birliğin önünden geçerek selâmladı. Bu törende Mustafa Kemal Paşa, askerî üniformasıyla Veliahd'ın, ardından yürüyor ve onu Albay Naci Bey izliyordu. Saat tam 19.30'da vagona bindiler. Balkan treni Sofya'ya doğru ilerliyordu.

Atatürk, Veliahd'ın Gar'a gelişini ve uğurlama törenini anılarında şöyle anlatır :

"Cumartesi⁸ akşamı Gar'a gittim. Yalnız, daha önce Vahdeddin'in etrafındaki adamlara haber göndermiştim ki, bizim seyahatimiz bir çeşit askerî bir seyahat olacaktır. Veliahd üniformasını giymelidir. Gar'a geldiğim zaman Vahdeddin'in sivil giyinmiş olduğunu gördüm. Veliahd'ın teşrifatçısı olan İhsan Bey adında biri vardı, kendisine dedim ki :

— Ben Veliahd hazretlerinin üniforma giymesi için haber yollamıştım. Söylemediniz mi?

⁷ 16 Aralık 1917 tarihli Tanin (İstanbul) Gazetesinden.

⁸ Atatürk, Almanya'ya hareket gününü Perşembe olarak anımsamaktadır. Oysa, Cumartesi olacaktır. Biz de, anılarını Cumartesi, düzeltiyoruz.

Bana saray adamlığının verdiği bir gururla :

— *Siz kim oluyorsunuz? dedi.*

— *Ben sana kim olduğumu söyleyecek vaziyette değilim. Veliahd hazretlerinin üniforma giymesi lâzım olduğunu söyledim. Kendisine söylemedin mi, söyleyemedin mi?*

Bu cümleler ağzımdan biraz seri çıktığı zaman bana cevap vermeğe mecbur kaldı :

— *Ben söyledim, fakat yapmadı.*

— *Niçin yapmadı?*

— *Müsaade ederseniz izah edeyim, dedi.*

Anlattığına göre, Veliahd'a feriklik (orgeneral) rütbesi verilmiş. Sonra da liva (korgeneral) olduğunu bildirmişler. O da darılarak, madem ki benden ilk rütbeyi almışlar, ben de aşağı rütbeye tenezzül etmem, demiş ve bu sebeple sivil gelmeyi tercih etmiş. İhsan Bey denilen adamla fazla meşgul olmaya lüzum görmedim. Bineceğimiz tren hazırda. Bir askerî müfreze harp safı nizamında Veliahd'ı uğurlamak için bekliyordu. Veliahd'ın yanına yaklaştım. Başkumandan Vekili Enver Paşa da orada idi.

— *Asker hazırda, kendilerini selâmlayınız, dedim. Vahdeddin yüzüme baktı.*

— *Nasıl? demek istiyordu. İşaret ettim :*

— *Siz yürüyorsunuz, arkanızdan biz geleceğiz...*

Vahdeddin askerin önünden geçerken iki eli yukarıda anormal ve şuursuz selâm vererek yürüdü. Geriye dönüp trene bindik.

İçine girdiğimiz salonun pencerelerini açtırarak tren hareket edeceği sırada Vahdeddin'e :

— *Bu pencereden askeri selâmlayınız, dedim.*

— *Niçin, lâzım mıdır? dedi.*

— *Evet lâzımdır, cevabını verdim.*

Vahdeddin benim ikazlarımı kabul ediyor, dediğimi yapıyordu Tren İstanbul'dan ayrıldı..”

Resmî Bildiri

Veliahd ve beraberindeki heyetin Almanya'ya hareketi, Hükümetçe hazırlanan bir bildiri ile basına ve kamuoyuna duyurulmuştu. 18 Aralık 1917 tarihli İstanbul'da yayınlanan gazetelerdeki "Tebliğ-i Resmî" aynen şöyledir :

*"Veliahd-ı Saltanat, devletlu, necabetlu Vahideddin efendi hazretleri Avrupa (Almanya) cephe-i harplerini ziyaret etmek üzere dün akşam Balkan treni ile Viyana'ya azimet buyurmuşlardır. Refakati necabetpenahilerinde Mustafa Kemal Paşa, serkârin-i esbak Lütfi Bey vesaire ile yaveren beyleri bulunmaktadır. Tren saat 7.30'da hareket etmiştir. İstasyonda vükelay-ı fühham ile sair zevat tarafından teş-yi olunmuş ve bir müfreze-i askeriye tarafından selam ifa edilmiştir. Veliahd-ı Saltanat hazretleri dün Saray-ı Hümayun'a azimetle Huzur-ı Hümayun'a kabul buyurulmuştur"*⁹.

Bu arada gazeteler, Türk - Alman dostluğunu pekiştirici yorumlar yapıyor, başyazılar yazıyordu.

BÖLÜM

II

ATATÜRK ALMANYA YOLUNDA

Atatürk - Vahdeddin Görüşmeleri

Tren İstanbul'dan ayrılmış ve Trakya topraklarına girmişti. Atatürk, Vahdeddin'in bulunduğu vagonun uygun bir kompartımanına yerleşmişti. O geceyi nasıl geçirdiğini ve Vahdeddin'le görüşmelerini Atatürk, anılarında şöyle anlatır :

"Vahdeddin, beraber bulunduğumuz salonun gerisindeki başka bir salonu da kendisine hazırlanan kompartımana gitti. Bıraktığı salon bana aitti. Ben burada yatacaktım, fakat salonun her tarafında bir takım bavullar, sepetler v.s.nin olduğunu gördüm. Daha önce Vahdeddin'in çok yakını olan Refik isiminde bir zata demiştim ki:

— *Vahdeddin'in yanında yatmak istiyorum. Onunla beraber bulunayım.*

Bu adam, bana önce söz vermişken, sonra öyle bir tertip yapmış ki, her tarafı adamlarıyla doldurmuş.

⁹ 18 Aralık 1917 tarihli Vakıt (İstanbul) Gazetesinden.

— Niçin böyle yaptınız? dedim. Güzel bir cevap verdi :

— Efendimiz bendegâni ile yakın olmak ister. Zât-ı âliniz Efendimizi, o da sizi rahatsız edebilir. Bu sebeple sizi onun vagonuna bitişik bir yerde bulundurmaya tercih ettim.

Refik Bey'in sözünü fena bulmadım. Evet, lâzımdır ki Vahdeddin'in yakınında uşaklar ve Refik Bey de o uşakların başında bulunsun.

Trenimiz İstanbul'dan hayli uzaklaşmıştı. Trakya topraklarında ilerliyorduk. Bir zat geldi :

— Efendimiz sizi salona davet ediyor, dedi.

Doğrusu bu davet beni memnun etti. Yarınki padişahu yakından tetkik etmek fırsatlarından birine kavuşuyorum demekti. Vahdeddin'in salonuna gireceğim vakit kendisini ayakta, beni bekler buldum. Oturdu, bana da oturmak için yer gösterdi. Bu dakikada, sarayında çok defa gözleri kapalı konuşan zâtı, büsbütün başka bir vaziyette gördüm. Aksine, gözlerini çok kuvvetle açmış, dikkatle bana bakıyordu. Bir nutuk söyler gibi, şu tarzda konuştu :

— Affedersiniz Paşa hazretleri, birkaç dakika öncesine kadar kiminle seyahat etmekte olduğumu bana izah etmemişlerdi. Ancak, trenin hareketinden sonra aldığım malûmat üzerine gıyaben çok iyi tanıdığım ve takdir ettiğim bir kumandanımızla beraber bulunduğumu anladım. Ben sizi pek iyi bilirim. Arıburnu'da, Anafartalar'da kazandığınız muvaffakiyetler malûmdur. Siz İstanbul'u kurtarmış bir kumandansınız? Beraber seyahat etmekte olduğum için çok memnun ve müflehirim.

Vahdeddin bu sözleri çok ağır, fakat düzenli söylüyordu. Hayret ettim. İcabetiği gibi cevaplar verdim. Aramızda ciddî ve samimî konuşmalar oldu.

O gece görüştüklerimizi kâfi sayarak kendisini fazla rahatsız etmek istemediğimi söyleyip müsaade aldım.

Salona döndüğüm zaman ferahlık hissediyordum. Düşündüm ki bu zat akıllı olmalıdır.

İstanbul'da ilk bulduğumuz vakit, o devri bilenlerce anlaşılması kolay olan sebep ve şartların tesiri altında garip bir hal gösteren Veliâhd, İstanbul'u terk ettikten, kendisini tamamiyle serbest gördükten ve bilhassa yanına gelenlerin emniyet olunabilecek kimseler olduğunu anladıktan sonra, şahsiyetini olduğu gibi göstermekte mahzur görmüyordu. Buna göre ben de herşeyi kendisine anlatabilirim, hatta kendince yapılabilecek bazı şeyler üzerinde faaliyete geçirebilirim, ümidine kapıldım.

Seyahat günleri birbirini takip ediyor, hergün biraz, kısa veya uzun mülâkat yapıyorduk. Bende hâsıl olan kanaat şu idi ki, bu adamla, kendisini aydınlatmak ve kendine yakından, samimî yardımcı olmak şartıyla, bazı işler yapmak mümkündür. Bu görüşümü gerek Naci Bey'e, gerekse öteki zatlara söyledim. Veliahd'ı bu şekilde hazırlamak, memleket menfaatleri hesabına bir vazife olduğuna işaret ettim. Arkadaşlar ve ben bu türlü temaslarda bulunarak seyahatimize devam ediyorduk..”

*

Sofya'da

16 Aralık 1917 sabahı tren Sofya'ya yaklaşıyordu. Veliahd'ın Sofya'dan geçeceği daha önce Bulgar hükümetine duyurulmuştu. Bulgarlar, Sofya istasyonuna bir tören birliği çıkarmışlardı. Tren istasyona girer girmez Veliahd, ardından Mustafa Kemal Paşa, Albay Naci Bey vagondan inerek karşılamaya gelen Bulgar Veliahd'ı Boris'in, Kral'ın Harp Yaveri General Markof'un Demiryolları Bakanı M. Kuzuncıki ve Dışişleri Bakanlığı ileri gelenlerinin ellerini sıkışmış, tören birliğini selâmlamışlardı¹⁰. Sofya'daki Türkiye Büyükelçisi Fethi (Okyar) ve Elçilik mensupları da karşılayıcılar arasında idi.

Atatürk'le Fethi Okyar arasındaki dostluk Harp Okulu'ndan başlıyordu. Yıllarca birarada silâh arkadaşlığı yapmışlardı. Üstelik, Atatürk, 16. Kolordu Komutanlığı'na atanmadan önce Sofya'da Ataşemiliter olarak bulunmuş, Büyükelçi Fethi Okyar'la birlikte, tam bir uyum içinde çalışmışlardı. Atatürk, Veliahd'la Almanya gezisine katılacağını, Fethi Okyar'a daha birkaç gün önce duyurmuştu. İki dost, candan kucaklaştılar.

Sofya Garı'nda karşılama töreni ve resmî görüşmeler tamamlandıktan sonra Vahdeddin, Fethi Okyar'ı vagonuna davet ederek, Bulgarların izlediği politika üzerinde bilgi almıştı. Fethi Okyar, yayınlanan anılarında bu görüşmeyi şöyle özetler¹¹ :

“Anlattıklarımı gözleri yarı kapalı dinledi. Sözlerim bitince gözlerini açtı, yüzüme dikkatle baktı :

— Bunları Bab-ı Ali'ye, bana anlattığınız gibi yazınız..

Bunun vazifem icabı olduğunu, yerine getirdiğimi söyleyince de,

¹⁰ 18 Aralık 1917 tarihli Tanin Gazetesi, s. 1.

¹¹ Cemal Kutay, Üç Devirde Bir Adam (Fethi Okyar'ın hayatı ve hatıraları), 10 Mart 1979 tarihli Tercüman (İstanbul) Gazetesindeki tefrika.

— *Yine yazınız, devamlı olarak yazınız, dedi. Ne demek istediğini açıklıkla anlayamadım...*"

Daha sonra Atatürk'le Fethi Okyar başbaşa, tren hareket edinceye kadar görüşmüşlerdi.

Budapeşte ve Viyana'dan Geçiş

Tren, Sofya'dan sonra Belgrad üzerinden, 17 Aralık 1917 günü Macar topraklarına girmişti. Avusturya — Macaristan Osmanlı Devleti'nin müttefikiydi. Budapeşte Garı'nda, Heyeti, Türkiye Başkonsolosu ve Budapeşte Valisi, daha birkaç kişi karşılamış, Viyana'ya uğurlamışlardı. Viyana'ya gelindiği zaman Gar'da kimseyi bulamadılar. Bu işleri ve karşılama törenlerini düzenliyen eski Başmabeyinci Lütfi Simavi Bey, şaşırıp kalmıştı. Neden sonra durum anlaşıldı. Trenin Viyana'ya varış günü ve saati Türk Büyükelçiliği'ne ve Avusturya Dışişleri Bakanlığı'na yanlış bildirilmişti. Geceyi Viyana'da vagona geçirdiler. Ertesi sabah 18 Aralık 1917 Salı günü özel vagon, Münih'e hareket edecek bir trene bağlandı¹².

BÖLÜM

III

ALMAN CEPHELERİNİ ZİYARET

Münih'te Bir Gezi

Heyetin Almanya'da ilk durağı Münih oldu. Almanlar, konuklarını Batı Cephesi Genel Karargâhı'nda karşılayacakları için, Münih'te resmî bir karşılama töreni düzenlememişlerdi. Tren burada kalıyor, Frankfurt üzerinden Genel Karargâh'ın bulunduğu Bad Kreuznach adlı küçük kasabaya gitmek için, özel vagonun ayrı bir trene bağlanması gerekiyordu. Bunun için Münih'te 4-5 saat beklenecekti. Tren Münih Garı'nda durduğu zaman, Berlin'deki Türk Büyükelçisi İsmail Hakkı Paşa'nın, Heyet'e katılmak üzere, burada beklemekte olduğu görüldü. Ayrıca Bavyera Harbiye Bakanlığı, Heyet'in şehri gezmesi için mihmandar bir subay, bir de özel otomobil göndermişti. Vagon bağlanıncaya ve hareket saatine kadar şehrin görülecek yerleri gezildi. Gece geç vakit Münih'ten ayrıldılar¹³.

¹² Lütfi Simavi., Osmanlı Sarayının Son Günleri, İst. 1973, s. 356.

¹³ Lütfi Simavi, Osmanlı Sarayının Son Günleri, İst. 1973, s. 357.

Alman Genel Karargâhında

19 Aralık 1917 Çarşamba... Veliâhd'ın ve Atatürk'ün bulunduğu tren sabah erken, Alman Genel Karargâhı'na doğru yol almaktadır. Karargâha yakın istasyonlardan Rockenhausen'e gelindiği sırada, Alman İmparatoru Wilhelm II.'in mihmandar olarak gönderdiği 15. Kolordu Komutan Vekili Korgeneral Baron von Süsskind, Strasburg Askeri Valisi ve Kolordu Kurmay Başkanı General Von Beerrenhorst, İmparator'un Yaveri Binbaşı Von Hirschfeld karşı çıkmışlar, konuklara "Hoş geldiniz" demişlerdi. Ayrıca, savaş boyunca Almanya'da Türk Askeri Delegesi olarak bulunan Zeki Paşa da Rockenhausen istasyonunda, Türk Heyeti'ne katılmıştı. Trenin 15 dakika duraklamasından sonra Genel Karargâh'a doğru hareket edildi¹⁴.

Kayzer Wilhelm II. 'le Görüşme

Yarım saat sonra tren, Alman Genel Karargâhı'nın bulunduğu Bad Kreuznach'a geldi. Garda, Kayzer Wilhelm II.'in yeğeni Prens Waldemar ve başka yüksek rütbeli subaylar karşıladılar. Kalabalık heyet otomobillere taksim olmuşlardı. Vahdeddin, Prens Waldemar'la birlikte bir otomobile, Mustafa Kemal Paşa da Korgeneral Baron von Süsskind'le ayrı bir otomobile bindiler. Öteki konuklar, rütbe ve görevlerine uygun karşılayıcılarla otomobillere binmişlerdi. Kortej Karargâh'a hareket etti¹⁵.

Karargâh'ın önündeki geniş meydan, Türk ve Alman bayrakları ile süslenmiş, süslü üniformalarıyla bir bölük asker, Karargâh'ın sağında yerini almıştı¹⁶. Kortej, meydana gelir gelmez, bando Osmanlı marşları çalmağa başladı. Veliâhd ve Mustafa Kemal Paşa otomobillerinden indikleri sırada, Kayzer Wilhelm II. de, sağında Alman Orduları Başkomutanı Mareşal Von Hindenburg, solunda Alman 7. Ordu Kurmay Başkanı General Erich Ludendorff olduğu halde, konukları karşılamak üzere hazırlanıyorlardı. Askerî birliğin önünden geçen heyet, Karargâh'ın kapısı önünde bekleyen İmparator'a doğru ilerledi.

Karşılama töreni İmparator'la tanışma ve görüşmeleri, Atatürk anılarından şöyle anlatır :

¹⁴ 20 Aralık 1917 tarihli Norddeutsche Allgemeine Zeitung ve Neue Pruss (Berlin) gazetelerinden ayrıca, 21 Aralık 1917 Tanin (İstanbul) Gazetesi.

¹⁵ Lütfi Simavi'nin bu gezi ile ilgili olarak Sadrazam Talat Paşa'ya verdiği rapor. Bk: Osmanlı Sarayının Son Günleri, İstanbul, 1973, s. 357.

¹⁶ Atatürk hakkında yazılmış birçok kitaplarda görüşmenin Spa'da olduğu kaydı vardır. Yanlıştır.

"Büyük Alman Karargâhı'nın bulunduğu küçük bir kasabaya gelmiştik. Bizi, İmparatorun Karargâhı'nın önüne dizilmiş heybetli bir Alman küt'ası selamladığı sırada bizzat Kayzer, giriş selâmlığında karşılamaya iştirak ediyordu. Girişten büyücek bir hole geçtik. Orada İmparator, Hindenburg, Ludendorf ve bütün karargâh büyükleri Veliâhd'ı ve onun yanında bulunanları kabul ediyordu. Kayzer, Veliâhd'la, Naci Paşa vasıtası ile birkaç kelime konuştuğundan sonra, Vahdeddin'e: 'Yanınızda bulunanları İmparator'a takdim etmeniz lâzımdır' denildi. Veliâhd beni İmparator'a takdim etti. Bir eli göğüs üzerinde düğmelere sokulmuş olan İmparator, öteki eliyle elimi tuttu, çok yüksek sesle Almanca olarak :

— Onaltıncı Kolordu... Anafarta... dedi. Hazır bulunanlar, İmparatorun ihtarı üzerine bana döndüler.

Ben Kayzer'in ne demek istediğini anladığım için biraz sıkıldım, önüme baktım. İmparator, benim bu mahcup ve mütevazî halimden şüphelenerek, yanlış bir şey söylemiş olması ihtimalini düşünmüş olsa gerek ki bana sordu :

— Siz 16. Kolordu Komutanlığı'nı ve Anafartalar'ı yapmış olan Mustafa Kemal değil misiniz?

Almanca sorulan suale Fransızca cevap verdim :

— Evet Ekselans...

Siz, yahut "Kayzer" demek lâzımdı. Ne yalan söylüyeyim, insan dilini ağızlamadığı şeyleri söylemekte güçlük çekiyor. Bu benim düştüğüm birinci hata değildi. Bulgaristan Kralı Ferdinand'la ilk karşı karşıya geldiğim zaman aynı hatada bulunduğumu hatırlarım.

Karargâhta, çok güzel ve rahat yerleştirilmiştik.."

Eski bir otel olan Karargâh'ta Veliâhd ve Mustafa Kemal Paşa ayrı ayrı dairelere yerleştirilmişlerdi¹⁷.

Hindenburg ve Ludendorff'la Karşı Karşıya

Odalarında kısa bir dinlenme yapan konuklar, az sonra oturma salonunda bir araya geldiler. Önce Mareşal Hindenburg'u, daha sonra General Ludendorf'u makamlarında ziyaret gerekiyordu. Saat 11'de Mareşal Hindenburg'a gidildi. Atatürk bu ziyaretleri ve yapılan görüşmeleri yine anılarında tüm ayrıntıları ile anlatmaktadır :

¹⁷ Jean Paul Garnier, la fin de l'Empire Ottoman, Paris, 1973, p. 169-176.

"Veliâhd tarafından bazı ziyaretler yapılmak lâzım geldi. Mesela Hindenburg'u, sonra Ludendorff'u ziyaret ettik. Ben, Naci (Paşa), veliâhd ile beraber bulunuyorduk.

Hindenburg'un ufacak bürosunda idik. Mareşal masasının başında sol ilerisindeki koltukta Vahdeddin, onun yanında da Almanca bilen Naci Paşa oturuyordu. Ben Hindenburg'un sağındaki sandalyede idim. Veliâhd ve Hindenburg birbirleriyle görüşüyorlardı. Kısa ve merasim kabilinden olan böyle bir mülâkatta çok önemli şeyler konuşulmak adet olmamakla birlikte Hindenburg, Veliâhd ve onun vasıtası ile bütün Türk milletine çok teselli edici sözler söylüyor, Veliâhd da bu sözlerle teşekkür ediyordu.

Ben, Hinderburg'un sözlerini, kibar ve misafirseven olduğu için ancak nezaket olarak söylediğini sanıyordum. Yoksa sözlerin manası meyus edecek mahiyette idi. Konuşmaya katılmayı uygun görmedim. Ludendorff da Vahdeddin'i büyük nezaket ve dikkatle kabul etti. O da Mareşal'in temas ettiği mevzular üzerinde teselli verici izahlarda bulundu. Bilhassa o günlerde Kuzey-Batı cephesi üzerinde Müttefik orduları üzerine başlattıkları parlak taarruzdan bahsetti. Bu taarruzu biliyorduk, fakat bu taarruzla alınabilecek neticeyi Ludendorff'un dilinden işitmek için sabırsızlanıyordum. Gördüm ki konuşmanın hedefi bu değildir. Alman ordularının taarruz etmekte olduğunu söylemekle Alman milleti ve müttefiklerinin maneviyatını yükseltebilecek teminat vermekten ibarettir. Şüphemi halletmek için General'e kısa bir sual sordum:

— En nihayet taarruz kuvvetleri hangi hatta kadar gidebilecektir?

Veliâhd maiyetinde bulunan bir subayın damdan düşer gibi sorduğu bu suale karşı Ludendorff, nezaket içinde devam ettiği beyanatını kesti, biraz düşündü, yüzüme baktı ve dedi ki:

— Biz taarruz ediyoruz, neticesini olaylar gösterecektir.

Cevap verdim :

— Yapılmakta olan taarruz neticesinin ne olabileceğini anlamak için olayları beklemeğe lüzum olmadığını sanıyorum. Çünkü yapılan taarruz, en nihayet "parsiyel" bir taarruzdu.

Ludendorff tekrar yüzüme baktı, ne demek istediğimi pek iyi anladı. Cevap vermeyerek sustu. Konuşma burada kaldı, ziyarete son verildi.

İmparatorluk karargâhı yapılan otelin içinde Vahdeddin'in odasında, Vahdeddin, ben, Naci Paşa konuşuyoruz. Bütün seyahatimiz sırasında benim açtığım umumî ve hayalî bahisler üzerindeyiz. Başkumandanlık Vekaletinin, Alman ordu-

suna dayanılarak, katlanmaya devam edeceğimiz fedakârlığın mutlaka parlak bir başarı ile son bulacağı hakkındaki fikri ve bu fikri memlekette yaymağa çalışmaktaki mantıksızlığı izah ve isbata çalışıyordum. Bana bu sözleri söyleten sebep, kısa sualim karşısında Ludendorff'un akibetleri Tanrıya bırakan bir tevekkülü andırır durumu idi. Çok istiyor ve çalışıyordum ki yarının padişahı tam yerinde benim dediklerimi çok iyi anlayabilsin. Bilmem neden böyle bir şeye ümit bağlamak istiyordum. Verdiğim izaha, Veliahd'ın tasvip eder işaretleriyle karşılanmakta idi. Bu sırada yüksek bir takım sesler, otelein boşlarını doldurarak bizim oturduğumuz salonun içine kadar geldi :

— Kayzer... Kayzer...

Kapı vuruldu. Kayzer'in Veliahd'ı ziyaret etmeğe gelmekte oldukları bildirildi. İmparator'u karşılamaya çıktık. Kayzer salona girdi. Hep beraber oturduk. İmparator, gerçekten çok kibarca konuşuyor, sadık, vefalı Osmanlı Devleti'nin çok değerli bir Alman müttefiki olduğundan ve bilhassa Başkomutan vekili Enver Paşa'nın bu dostluğun değer ve yüksekliğini anlayarak çalıştığından, Alman Başkomutanlık ve Genel Kurmayı'nın bu seçkin kişiye çok güven ve itimat beslemekte olduğundan bahsediyordu.

Ben Vahdeddin'in sağında idim. Naci Paşa tam karşımızda bulunuyordu. İmparator solundaydı. Aşağı yukarı şu soru, Naci vasıtasıyla Vahdeddin tarafından İmparator'a soruldu :

— Türkiye'nin Almanya'ya karşı vefasından, sadakatinden, yakın gelecekte Alman müttefiklerinin başarıya ulaşacaklarından bahseden beyanatları, Osmanlı Devleti'nin yarınını düşünmek durumunda bulunan bizlere büyük ferahlık ve teselli vermiştir. Ancak bir noktayı daha açıklıkla anlamak ihtiyacındayım. Türkiye'ye karşı düşman tecavüzleri durdurulamıyarak ilerlemektedir. Eğer bu darbeler başarıya ulaşırsa Türkiye mahvolacaktır. Bu darbeleri durdurmak için kâfi teminat ifade eden beyanatlarını dinleyemedim. Lütfen bu hususta beni biraz tenvir ve tatmin bu-yurur musunuz?

Bu soru üzerine İmparator oturduğu sandalyeden hemen ayağa kalktı :

— Türkiye'nin muhterem Veliahd'ı anlıyorum ki, sizin zihninizi bulandıranlar vardır. Ben Alman imparatoru olarak size gelecekteki başarılarından bahsettikten sonra şüphenez kalır mı, kalmalı mı?

Veliahd, müspet cevap vermekle birlikte endişesinin zail olmadığını da ilâve etti.

İmparator, kalktığı sandalyeye artık oturmadı. Bizi terk edeceğini nezakette ima etti. Salonun kapısına doğru yürüdü. Vahdeddin ve arkasından bizler, Kay-

zer'le birlikte salondan dışarı çıktık. Kayzer, soldaki bir koridordan gidecekti. Ben Kayzer'in hoşuna gitmediğimi anladığım için, aksi koridora doğru biraz uzakta durdum. İmparator, Veliahd'ın ve ona yakın Naci Paşa'nın ellerini sıkarak uzakta bulunan bana baktı, ilerlediği koridora doğru yürümeğe başladı. Benim elimi sıkmamıştı. Hakkı vardı. Veliahd'ın refakatinde bulunan herhangi bir generalin elini sıkmak için onun ayağına mı gelecekti. Kusurumu itiraf ederim. Bilmem neden durgun, hareketsiz, sabit ve dalgın bir vaziyet almıştım. İmparator, iki üç adım yürüdüktan sonra tekrar geri döndü, bana yaklaştı :

— Affedersiniz, sizin elinizi sıkmamıştım, dedi.

Elimi uzattım, çok nazik iltifatlarda bulundu..."

Alman İmparatoru'nun Yemeğinde

O gün Kayzer Wilhelm II., konuklara, İmparator Köşkü'nde bir öğle yemeği veriyordu. Yemekte, Kayzer'le birlikte Prens Waldemar, Başbakan Kont G. Hertling, Mareşal Von Hindenburg, General Ludendorff, Amiral Von Holsndrof, öteki generaller, Avusturya-Macaristan ile Bulgaristan Askeri Delegeleri, Berlin Büyükelçisi İsmail Hakkı Paşa, Almanya'da Askeri Müşavir Zeki Paşa ve İstanbul'dan gelen Türk Heyeti vardı. Kayzerin sağına Vahdeddin, soluna da Mustafa Kemal Paşa oturmuştu. Öteki konuklar ve davetliler rütbe sıralarına ve makamlarına göre yerlerini almışlardı. Yemek, dostça konuşmalar içinde geçti. Yemektan sonra, bitişik salona geçildi. Burada Türk Heyeti, birlikte getirdikleri, özel ambalajlı Türk sigaralarını Alman davetlilere ikram etti. Vahdeddin, değerli taşlarla süslü altın bir ağızlığı Kayzer'e hediye etmişti. Kayzer de Türk konuklarına altın işlemeli birer sigara tabakası, birer kırmızı Kartal Nişanı ile imzalı fotoğraflarından hediye etti¹⁸.

Çok ilginç konuşmaların yapıldığı bu yemek faslını, Atatürk anılarında şöyle anlatır :

"İmparator'un yemeğine davetli idik¹⁹. Kayzer'in karşısında bir Prens, sağında Vahdeddin, solunda da ben bulunuyorduk. Benim solumda Ludendorff vardı. Ludendorff, Fransızcası ile benimle görüşüyordu. İmparator, Ludendorff'a Almanca :

— Sağındaki adamla konuş, dedi.

¹⁸ Lütfi Simavi'nin raporu, Osmanlı Sarayının Son Günleri, İst. 1973, s. 961.

¹⁹ Atatürk, anılarında bu yemeğin akşam üzeri verildiğini hatırlamaktadır. Gazete haberleri ve rapor'da yemeğin öğle üzeri verildiği bildirilmektedir. Biz, öğle yemeği olarak düzeltiyoruz.

— Onu yapıyorum, cevabını verdi.

Bu konuşmayı anlayacak kadar Almanca bildiğim için İmparator'un hatırlatmasını ve Ludendorff'un ne demek istediğini sezmiştim. Kafası çok büyük askerî hareketleri idare etmekten yorulan Ludendorff yemek sırasında, hatırımda yer tutacak kadar ciddî bir konuşma mevzuu bulamadı.

Yemek bitti. Salona bitişik, âdeta onun büyük bir benzeri olan başka bir salon vardı. Sofrada hazır bulunanlardan bir kısmımız oraya geçtik. İmparator, Hindenburg, Ludendorff, Alman Başbakanı olduğumu sandığım bir zat, bizim tarafımızdan da Veliahd, Hakkı Paşa ve bizler... İmparator, bir köşede ayakta, Veliahd ile tatlı tatlı konuşuyor. Ben, arkasını iki salonu bitişiren kavsın duvarlarına dayanmış çok heybetli ve canlı, gözlerinden gerçekleri anladığı anlaşılan, fakat anladıklarını her konuştuğuna söylemekten çekinen, yüksek bir şahsiyet karşısındayım: Hindenburg.. Onunla görüşmek istiyor, kendisini bilhassa Veliahdla birlikte ziyarete gittiğimiz vakit temas etmiş olduğu tatlı mevzua getirmeğe çalışıyordum. Mareşal, ziyaretimiz sırasında Suriye vaziyetinin düzeldiğini, son günlerde yeni ve taze bir süvari fırkasının savaş meydanına sokulduğunu söylemişti. Halbuki bu büyük adamın bahsettiği, tabii oradaki komutanların verdiği raporların bildirdiği idi. Gerçekte bu süvari fırkası, ben henüz 2. Ordu Komutanı iken Yıldırım Orduları Grubu'nu desteklemek için bu gruba gönderilmesi istenen fırka idi. Ben 7.Ordu Komutanı olmadan önce, bu süvari fırkasının kurulmasına çok çalışmıştım. Ancak toplanabilen kuvvet o kadar güçsüz idi ki, önce zayıf hayvanları, Re'sülayn civarındaki otlaklarda beslemek ve ondan sonra istifade edilebilir bir hale gelip gelmediğini yeniden araştırmak lâzımdı. Ben aylarca sonra, 7. Ordu Komutanı olduğum zaman, bu fırkadan istifade edip edemeyeceğimi sordum. Aldığım ciddî bir rapor, fırkanın bir kuvvet olmadığı mahiyetinde idi. Alman büyük karargâhında Hindenburg'un ağzından işittiğim şu idi ki bu fırka savaş meydanına girmemiştir. Durumu da düzelmiştir. Mareşal'a bu macerayı hikâye ettim, dedim ki :

— Benim söylediğim sözler, sizin aldığınız raporlara uymayabilir. Fakat, güvenebilirsiniz ki doğrudur. Suriye'de vaziyet düzelmiş değildir. Bunu kabul ediniz. Sonra, siz önemli bir taarruz yapıyorsunuz, zannetmem ki buna çok bağlanmış olabilirsiniz. Bana söyley misiniz, güvenle elde edileceğini ümit ettiğiniz hedef ve maksat nedir?

Büyük ve ihtiyath asker, benim bu sualime cevap verebilir miydi? Zaten kendisinden bunu bekleyemedim. Bu, belki de biraz laubalice durumum, ihtimal İmparator'un sofrasında bizi ikram edilen nefis şampanyaların tesiri ile olmuştu. Mareşal söylediklerimi dikkatle dinler gibi göründü. Sonra çok sade ve sevimli bir cevap verdi. Salonun ortasında duran ve üzerinde çeşitli sigaralar bulunan ufak bir masa vardı.

— *Ekselans, dedi. Size bir sigara takdim edebilir miyim?*

Hindenburg her şeye cevap vermişti. Ortadaki masaya gittik, kendi eli ile bana bir sigara verdi.

Meğer, Vahdeddin'le konuşan İmparator bizim konuşmamızla ilgilenmiş, Almanca olarak sordu :

— *Ne diyor?*

Mareşal cevap verdi :

— *Birşeyler...*

Ben sigarasını yaktıktan sonra Hindenburg'u bıraktım. İmparator'la konuşan Vahdeddin'in yanına gittim.

— *Gerçekleri anlıyor musunuz? diye sordum. Konuştuğunuz Almanya İmparatoru'dur. Benim size arzettiğim endişeleri giderecek tek bir kelime söyledi mi?*

— *Hayır, dedi.*

— *Konuşmaya devam ediniz, ciddî konuşunuz, dedim. Bütün endişelerinizi İmparator'a söylemekte tereddüt etmeyiniz. Sizden memnun olmasa bile hiç olmazsa Türkiye'de durumları görmüş olanların bulunduğuna inanacaktır.*

Veliâhd masum bir tavır takınarak :

— *Öyle yapıyorum, dedi."*

*

Bir Gezinti ve Hindenburg'un Daveti

O gün, saat 16'ya doğru Kayzer Wilhelm II., önceden hazırlanmış bir program gereğince Flander cephesine gideceği için, Veliâhd'dan izin istemiş ve Almanya'da iyi seyahatler dileyerek veda etmişti, Kayzer ayrıldıktan sonra, Prens Waldemar, konukları Cambre çatışmasında İngilizlerden alınmış tankları görmeğe davet etti. General Ludendorff da olduğu halde tanklar görüldü. Buradan, bir çay içmek üzere, Prens Waldemar'ın Rhein nehri kıyısındaki küçük villasına gidildi. Rhein nehrine bakan terasta birlikte çay içtiler. Bu sırada Waldemar, villasındaki özel silâh koleksiyonunu da göstermek fırsatını bulmuş oldu.

Akşam saat 20'de, Mareşal von Hindenburg, dairesinde bir yemek veriyordu. Konuklar, hazırlanmak üzere Karargâh'taki odalarına çekildiler.

Hindenburg'un yemeği de İmparator'un yemeğinden farksızdı. Yemeğin sonuna doğru Hindenburg ayağa kalkarak şu konuşmayı yaptı :

"Müttefikimiz Osmanlı Devleti'nin değerli temsilcilerine bir kere daha teşekkür ediyorum. Osmanlı ordusunun bu büyük ve yaygın savaşta göstermiş olduğu olağanüstü fedakârlık ve kahramanlıkları, ortak amacımız uğrunda yapmış olduğu eşsiz hizmetleri, hatırlamak ve hatırlatmak, bunu tekrarlamak suretiyle dilimizi ve hafızamızı süslemek, bizler için cidden yüksek ve kutsal bir görevdir".

Daha sonra kadehini kaldıran Hindenburg'un bu sözlerine, Veliahd, teşekkürle karşılık verdi²⁰.

Yemekten sonra konuklar, Hindenburg, Ludendorff ve öteki Alman davetlilere veda ettiler. Gece yarısına doğru, trenle Strasburg'a hareket edildi. Hindenburg ve yanındakiler, Gar'a kadar gelmiş ve konuklarını uğurlamışlardı.

Yüklü ve yorucu geçen bir günden sonra özel vagonlarında derin bir uykuya daldılar.

Strasburg'da Bir Gün

20 Aralık 1917 Perşembe. Tren, sabah saat 9'a doğru Strasburg Garı'nda durdu. Württemberg Krallığı Prensi ve bu bölgenin Flandres-Lorraine Ordular Grubu Komutanı Dük von Albrecht, Alsas - Loren Askeri Valisi General von Beerenhorst, Strasburg Belediye Başkanı, yüksek rütbeli subaylar konukları karşılıyorlardı. Karşılama töreninden sonra, konuklar otomobillere bindirildi. Şehir içinde bir gezinti yapıldı.

O gün öğle yemeği Dük von Albrecht'in sarayında yenildi. Burada da karşılıklı yemek konuşmaları, kaldırılan kadehler bir iki saati aldı. Öğleden sonra, otomobillerle güney-batıdaki Fransız sınırına yakın Wilhelm II. siperlerine kısa bir gezinti yapıldı. Asıl ziyaret edilecek cephe Colmar'daydı. Almanlar tüm ağırlıklarını oraya vermişlerdi. Akşama doğru tekrar Stasburg'a döndüler. Akşam yemeğini yine von Albrecht'in sarayında yediler ve geceyi burada geçirdiler.

Batı Cephesini Ziyaret

21 Aralık 1917 Cuma. Almanlar, Türk konukları üzerinde olumlu bir etki bırakmak ve Türklere güven vermek üzere, Batı cephesinin seçilmiş bir bölgesini ziyaret için, dikkatli bir program hazırlamışlardı.²¹

²⁰ Lütfi Simavi'nin raporu, Osmanlı Sarayının Son Günleri, İst. 1973, s. 263.

²¹ Lord Kinross, Atatürk, İstanbul 1972, s. 180.

Sabahın erken saatlerinde Strasburg Garı'nda Dük von Albrecht ve beraberindekilere veda edildi. Türk Heyeti, Alsas bölgesindeki Güney - Batı Alman cephesine bir ziyaret yapacaklardı. Almanlar bu cephede ya savaşı kazanırlar ya da kaybedebilirlerdi. Onun için kışın bu şiddetli günlerinde dahi taarruzlar aralıksız sürdürülüyordu.

Hava sisli ve soğuktu. Özel tren, yüksek tepelere doğru ilerledikçe, sis kaybolmağa başladı. İki saat sonra Colmar Garı'na vardılar. Gar'da Cephe Komutanı Korgeneral von Koendel, öteki generaller ve yüksek rütbeli subaylar karşıladılar. Buradan hep birlikte otomobillere binilerek cepheye hareket edildi.

Göz alıcı görünümü içerisinde Alsas ovası dümdüz açılıyor, ovanın batısındaki tepelerde Fransız siperlerinin silüeti seçiliyordu. Güneyde Alp dağları bulutlara uzanmıştı. Kuzeyde tarihî Hochkönigsburg kasabası vardı. Konukların bulunduğu uzun ve gösterişli konvoy, Fransız siperlerinin karşısında mevzilenmiş bulunan Bavyera siperlerine ve buradaki karargâha gelince durdu. Birlik komutan ve subayları konukları karşıladılar. Kısa bir tanışma töreni oldu. Gözler, Vahdeddin'den daha çok, Mustafa Kemal Paşa'nın üzerindeydi. Generaller ve subaylar onun çevresinden ayrılmıyor, birbirlerine, Anafarta, Kafkas kahramanı diye gösteriyorlardı. Aslında, Mustafa Kemal Paşa, başındanberi, ciddî ve vakur görünüşü, açık ve gerçekçi konuşmaları ile dikkatleri hemen üzerinde toplamıştı.

Karargâh'ta, duvara asılı renkli bir harita üzerinde general von Koendel, cephe durumunu ve yapılan taarruzları açıklayıcı bir konuşma yaptı. Konuşmaları Albay Naci Bey, Türkçe'ye çeviriyordu. Daha sonra hep birlikte siperleri ziyaret ettiler.

Buradaki Alman siperleri bir gün önce, çok yoğun, düşman topçu ateşiyle karşı karşıya kalmıştı. Vahdeddin ve Mustafa Kemal Paşa ağır adımlarla siperlere doğru ilerlediler. Askerler tören duruşu iki sıra olmuşlardı. Vahdeddin onları selâmladı. Kendilerine Türk ordusunun selâmlarını getirdiğini, yakın zamanda her iki ordunun zafere ulaşacağını, buradaki kahraman birliği ziyaret etmekten, güçlü komutanlarla tanışmaktan çok memnun olduğunu söyledi. Bu sözleri Albay Naci Bey tarafından Almanca'ya çevrilince askerler üç kez "hurra" diye bağırarak alkışladılar²².

Sırayla siperlere atladılar. Vahdeddin, bir makinalı tüfeğin yanbaşında, bir şarapnel parçası bulmuş, bunu küçük bir çam dalına bağlatmıştı.

²² 24 Aralık 1917 tarihli Norddeutsche Allgemeine Zeitung (Berlin), seite: 1-2.

Hatıra olarak saklayacağını söylüyordu. İndiği siperdeki tüm askerlerin teker teker ellerini sıktı²³.

Mustafa Kemal Paşa ise, ateş hattının ilerisinde subaylarla görüşüyordu. Ziyaretin bu bölümünü Mustafa Kemal Paşa, anılarında şöyle anlatır:

“Cephede büyücek bir karargâha varmıştık. En yüksek kumandan bizzat bütün hareketlerin çok tatlı renklerle gösterilmiş olduğu bir harita üzerinden hepimize durumu izah ediyordu. Sözleri parlak ve sonakarca idi. Vahdeddin bu beyanat karşısında sarsıldı, yakınında bulunan bana, kulağıma seslendi: ‘Ya buna ne dersiniz?’ deyince hemen cevap verdim :

— *Haritada gösterilen bu durumu yerinde görmek arzusunu izhar ediniz.*

Öyle yaptı, asıl ateş cephesine gittik. Orada da büyük, küçük komutanlarla buluştuk. Bize, nereye gideceğimiz lâzım geldiğine dair hemen bir plân hazırlanmıştı. Bu plânı gördükten sonra hemen dedim ki :

— *Cephe komutanı bize genel durumu izah etti. İçinde bulunduğumuz muharebe cephesi işte o izahattan öğrendiğimizdir. Müsaade edilir mi, bu sizin yaptığınız plânı bırakalım, benim göstereceğim yere gidelim. Bir kargaşalık oldu. Vahdeddin hazır krokiye göre götürüldüğü istikamette yürüdü. Bende asker inadı uyandı. Arkalarından gitmedim, edinmiş olduğumuz haritaya güvenerek ateş hattının bir noktasına yürüdüm ve ateş hattının gerisinde bir ağacın altına geldim. Orada genç bir Alman subay, ağaç üzerinde tarassut yapıyordu. Yanımda Alman subayları da vardı. Tarassut yapan subay aşağı indi, gördüklerini anlattı.*

— *Müsaade eder misiniz, ben de bu ağaca çıkayım, dedim.*

— *Hay hay, cevabını verdiler.*

Çıktım. Subayın söylediklerini olduğu gibi gördüm. Fakat, asıl önemlisi, bu görünen duruma karşı olan durumdu. Onun için sordum:

— *Bu düşman durumu karşısındaki kuvvetiniz, tertibatınız, ihtiyatlarınız nedir? Lütfen bana söyler misiniz?*

Ateş hattının saf subay ve komutanları, Türk müttefiklerinin bir komutanına gerçeği söylediler. O da şuydu: Piyade kuvvetleri hemen hemen yetersiz dereceye gelmişti. Süvari iken piyade gibi kullanmaya mecbur oldukları bir kuvvetten bahsettiler. O da ihtiyat denilebilecek halden çıkmıştı.

Bu bilgileri aldıktan sonra çok hayrette kalarak kendilerine dedim ki :

²³ Aynı gazeteden.

— O halde tehlikesiniz!

— Öyle, dediler.

Ateş karargâhından ayrılırken, İmparator tarafından Vahdeddin'in yanına verilen bir Kolordu Komutanı beni izliyordu. Günlerden beri temasta bulunduğumuz bu zat benimle ilk kez ilgilenmiş göründü. Otomobillere bineceğimiz noktaya kadar atla gidiyorduk. Alman Kolordu Komutanı, yanıma yaklaştı, sordu :

— Siz Vahdeddin'in yaveri misiniz?

— Hayır, dedim.

— Ne münasebetle yanınızda bulunuyorsunuz?

— Böyle bir vazife aldığım için.

— Askerî durumlardan çok iyi anlıyorsunuz. Türkiye'de herhangi bir kuvvete kumanda ettiniz mi?

Müspet cevap verdim.

— Alaya kumanda etmiş olacaksınız.

Alaya evvelce kumanda ettiğimi söyledim.

— Fırkaya da kumanda ettiniz mi? dedi.

Sualine tekrar evet cevabını alınca :

— Beni mazur görünüz, ben kolordu komutanıyım. Sizin babanız yaşındayım. Lütfen son kumanda ettiğiniz kuvveti söyler misiniz?

Bu temiz kalpli adamı meraktan kurtarmak istedim.

— Fırka ve kolorduya kumanda ettikten sonra, ordulara kumanda etmiş bir arkadaşınızım,

Bu cevap Alman Kolordu Komutanı'nı benim hiç tahmin etmediğim bir şekilde duygulandırdı²⁴.

— Affedersiniz, biz şimdiye kadar size yanlış hitap ediyormuşuz, demek siz ekselanssınız.

Alman ordusunda kolordudan büyük kuvvetlere komuta edenlere "ekselans" denildiğini de ilâve etti. Bu güzel kalpli askerinin misafirlik süresinin sonuna kadar, yaş meselesini unutarak, bize çok saygılı muamele ettiğini zikretmek isterim."

²⁴ Bu komutan, Korgeneral Baron von Süsskind'dir. Bu gezide, Kayzer tarafından Vahdeddin'e mihmandar olarak görevlendirilmiştir.

Türk Heyeti, öğleden sonra Cephe Karargâhı'na döndü. Yemeği Karargâh'ın yüksek rütbeli subayları ile birlikte yediler. Heyet'in ikram ettiği Türk sigaraları burada umulduğundan fazla rağbet görmüştü.

Programa göre, saat 16'da, Karargâh'ın hemen kuzeyinde bulunan Hochkönigsburg kasabası ziyaret edildi. Kasabada, yüksek bir tepenin üzerindeki kale ve buradaki şatodan manzara daha güzeldi. Kale ve şato, Kayzer Wilhelm II.'e armağan edilerek onarımları yapılmıştı. Şatoda bir çay ziyafeti verildi. Çaylar içildiği sırada Vahdeddin, Türk Heyeti adına Kayzer Wilhelm'e bir teşekkür mesajı gönderdi. Mesajda, Alman ordularının yüksek sevk ve idare altında sarsılmaz azim ve kararlılığını yakından görmüş olmakla duyulan memnunluk belirtiliyor, Türk Heyeti adına teşekkür ediliyordu²⁵.

Akşama doğru tekrar Strasburg'a dönülecekti. Heyet, Cephe Karargâhı subayları ile vedalaştı. Gösterilen ilgi ve verilen bilgiler için teşekkür edildi.

Colmar'dan Strasburg'a gidiyorlardı.

Atatürk, Ermeniler Konusunda Bilgi Veriyor

Akşam saat 19.15'te tren Strasburg Garı'nda durdu. Alsas askerî Valisi General von Beerenhorst, Belediye Başkanı ve daha başkaları konukları karşıladılar. Otomobillerle doğruca Vali'nin evine hareket edildi. Saat 20.30'da akşam yemeğine oturuldu²⁶.

Yemekte karşılıklı konuşmalar yapılmış, yemekten sonra bitişik salon- da kahveler içilmişti. Vahdeddin'le Alsas Valisi, bir ara Ermeni konusuna değinmişlerdi. Bu görüşme ve Atatürk'ün verdiği cevap, Atatürk'ün anılarında şöyle yer almaktadır :

"Alsas'ta bir gece Vali'nin evine davet edildik. Güzel, geniş bir salonda Vahdeddin, Vali ile bir koltukta oturuyor, konuşuyorlardı. Bir aralık Vahdeddin, beni bulunduğu masaya davet etti. Gittim. Vali, Vahdeddin'e bir soru sormuş. Vahdeddin, bazı cevaplar vermiş. Verdiği cevapların benim tarafımdan da tekrarlanmasına lüzum görerek demiş ki :

*— Cephelerde bulunmuş, memleketi tanıyan bir komutan yanımdadır. İsterse-
niz onu da dinleyiniz.*

²⁵ 24 Aralık 1917 tarihli Norddeutsche Allgemeine Zeitung.

²⁶ Lütfi Simavi'nin anılan raporu.

Veliâhd'a bahis konusu meselenin ne olduğunu sordum :

— *Ermeniler, dedi.*

Alman Valisi, Ermenilerin çok iyi niyet sahibi olduklarından, Türklerin Ermenilere karşı pek kötü tecavüzlerde bulunduğundan bahsetmiş. Misafiri olduğumuz dost ve müttefik Alman milletinin yüksek bir valisinin gelecekteki Türkiye Padişahı ile ciddiyetle bu konu üzerine konuştuğunu anlayınca şaşım. Naci Paşa, Vahdeddin'in ağzından :

— *Bu komutan temas ettiğiniz meseleyi iyi bilir, sizi aydınlatıcı cevaplar verecektir, dedi.*

Vali'ye dedim ki :

— *Türkiye'nin Veliâhdı ile Almanya'nın mümtaz bir valisinin bulabildiği konuşma konusu beni hayret içinde bıraktı. Evvelâ sizden şunu öğrenmek isterim. Müttefikiniz olan ve bu ittifak uğrunda maddî ve manevî bütün varlığını veren Türkiye'ye karşı tarihin bilmem hangi devrinde var olduğunu iddia eden ve bu varlığını yeniden göstermek için dünyayı kandırmağa çalışan Ermeniler lehine konuşmak fikri size nereden geliyor?*

Bize dair pek eksik bilgi sahibi olduğunu anladım. Bütün fedakârlıklarımıza karşı Türkiye topraklarında bir Ermeni halkı olabileceği anlayışında bulunan bu vali ile alaylıca konuşmaktan kendimi alamadım. Vali derhal bütün söylediklerinin en nihayet işitilmiş şeyler olduğundan, iddialı olmaktan uzak bulunduğundan bahsederek beni yatıştırmağa kalkıştı. Konuşmayı bitirmek için kendisine dedim ki :

— *Vali hazretleri, biz cepheleri dolaşan bir heyetiz. Buraya Ermeni meselesini konuşmak için değil, fakat müttefikimiz olan ve kendisine dayanmakta olduğumuz Alman ordusunun gerçek durumunu anlamağa geldik. Onu anlamış olarak da memleketimize dönüyoruz²⁷.*

Konuklar geceyi Vali'nin evinde geçirdiler.

Essen'de Krupp Fabrikalarını Ziyaret

22 Aralık 1917 Cumartesi. Sabahleyin, konukları Essen'e götürecek özel tren hazır. Kuzeye doğru, Rhein ovası geçilerek Rhein nehri boyunca Essen'e gidilecek, Essen'de Alman ve Türk Savaş cephelerinin ağır silâhlarını yapan Krupp Fabrikaları gezilecekti. Uzunca bir yol olduğu için konuklar erkenden hazırlanmış, kahvaltılarını almışlardı. Strasburg

²⁷ Atatürk'ün Anıları, 29 Mart 1926 tarihli Hakimiyet-i Milliye (Ankara) Gazetesinden.

Garı'nda kısa bir veda töreninden sonra trene bindiler. Yol boyunca Mannheim, Mainz, Koblenz, Köln, Düsseldorf şehirleri geçildi. Öğleden sonra Essen'e girildi. Gar'da, Belediye Başkanı, Krupp Fabrikası ileri gelenleri karşıladılar. Doğruca Krupp Fabrikalarına gidildi.

Krupp ailesi adına, Baron Gustav Krupp von Bohlen'in sahibi bulunduğu Krupp Fabrikaları, savaş boyunca, bütün üretimini ağır harp sanayiine vermişti. Türkiye'nin de silâh siparişleri vardı. Birkaç yıl önce, Hüseyin Cahit (Yalçın)'ın da bulunduğu bir Türk parlamento heyeti, Almanların daveti üzerine Essen'e gelmişler, Krupp Fabrikalarını ziyaret ederek, dökülen Türk topraklarını yerinde görmüşlerdi. Bu topraklar Çanakkale Savaşlarında çok işe yaramıştı. Şimdi Türk Heyeti de siyah gözlükler takarak dökümhaneyi yerinde izliyorlardı²⁸.

Vahdeddin, verilen izahatı dikkatle dinliyor, Mustafa Kemal Paşa, bazı silâhlar üzerinde fikirlerini söylüyordu. Fabrika üç vardiya ile çalışıyor, bu vardiyaların tümünde yetmişbeş bin işçi bulunuyordu. Bunun otuzbeş bini kadındı. Savaş nedeni ile kadın işçilerden çoğu ağır sanayinin zor işlerini üstlenmişlerdi.

Saatler geçti, akşam olmuştu. Fabrika sahibi Krupp von Bohlen konukları, kendi köşkü olan Villa Hugel'e davet etti²⁹.

Villa Hugel'de yüz kişilik bir sofraya hazırlanmıştı. Türk Heyeti yemekten sonra, gece yarısına doğru Berlin'e hareket etti.

BÖLÜM

IV

BERLİN'DE 10 GÜN

23 Aralık 1917 Pazar.. Bir gün önce, Essen'den gece yarısı hareket eden tren, saat 11'de Berlin'in Friedrich Strasse istasyonunda durdu. Gar'da, Alman Dışişleri Bakanlığı Protokol Genel Müdürü ve yüksek dereceli memurları ile Türkiye Büyükelçiliği Askeri Ataşesi Albay Cemil Bey ve Büyükelçilik memurları bekliyorlardı. Trenden önce Vahdeddin, sonra da Mustafa Kemal Paşa indi. Kısa bir tanışma ve görüşmeden sonra otomobillere bindiler³⁰.

²⁸ Hüseyin Cahit Yalçın, Siyasi Anılar, İstanbul 1976, s. 158.

²⁹ Şimdi Kültür Merkezi.

³⁰ 24 Aralık 1917 tarihli Kölnische Zeitung (Köln) Gazetesi.

Berlin'in en büyük ve konforlu otellerinden olan Hotel Adlon'un büyük daireleri Vahdeddin, Mustafa Kemal Paşa ve öteki konuklar için ayrılmıştı. Türk Heyeti, Berlin'de 10 gün kadar, Kayzer Wilhelm II. in konuğu olarak kalacak, Berlin'i gezecek ve dinleneceklerdi. Konuklar şerefine, Adlon Oteli'ne Türk Bayrağı çekilmiş, emirlerine 2 otomobil verilmiş, tercümanlar görevlendirilmişti.

O gün öğle yemeğini, Adlon Oteli'nde Dışişleri memurları ile birlikte aldılar. Öğleden sonra, saat 14.30'da Vahdeddin, yanında Mustafa Kemal Paşa ve Albay Naci Bey olduğu halde, Tiergarten'deki Bellevue (Schloss Bellevue) şatosunda oturan Kraliçe'ye bir nezaket ziyaretinde bulundu. Ziyaret sırasında Veliahd, Kraliçe'ye değerli taşlarla süslü güzel bir broş hediye etti.

Akşam saat 19.30'da Opera Royal'ın imparator locasında kraliçe ile birlikte bir operet seyrettiler. Operadan sonra, Adlon Oteli'ne döndüler³¹.

Ertesi gün öğleye kadar Adlon Oteli'nde dinlendiler³².

Basın Toplantıları

Berlin, yaklaşan Noel (Weihnacht) hazırlıkları içerisinde. Adlon Oteli baştanbaşa çamlarla süslenmiştir. Halk, savaşın sıkıntılarını birkaç gün olsun unutabilmek için çılgınca eğlenmektedir. Noel'den bir gün önce, 24 Aralık 1917 Pazartesi akşamı, Berlin Büyükelçisi İsmail Hakkı Paşa, konuklar şerefine Büyükelçilik'te bir yemek vermiş, bu yemeğe, Berlin'de bulunan rütbeli generaller ve Dışişleri Bakanlığı'nın ileri gelenleri davet edilmişti. Yemek, geç saatlere kadar sürdü, dostça görüşmeler yapıldı.

Ertesi ve daha sonraki günler, Türk Heyeti Berlin'de gezintiler yaptı. Bu arada gazeteciler Veliahd'la görüşüyor, röportajlar yayınlıyorlardı. Bugünlerde Vahdeddin, Heyet'e askerî müşavir ve tercüman olarak katılan Albay Naci (Eldeniz)'e yaveri olmasını önermiş, o da Atatürk'e danışmıştı. Atatürk, anılarında bu konuya da değinmektedir :

"Berlin'de Adlon Oteli'nde İmparator'un misafiri idik. Hepimizi ayrı ayrı bir güzel yerleştirmişlerdi. Vahdeddin böyle ağırlandıktan biraz gurur duydu. Artık

³¹ 26 Aralık 1917 tarihli Tanin (İstanbul) Gazetesi.

³² Bugünkü Berlin'in Doğu kesimine rastlayan bölgesinde bulunan Adlon Oteli, İkinci Dünya Savaşı'nda tamamen yıkılmıştır. Vahdeddin'in kaldığı günlere ait bir fotoğrafı Berlin "Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz'den sağlanmıştır.

hoşnutluk içerisinde dünya gazetecileri ile temas ediyor, mülâkatlar yapıyorlardı. Bir gün otelde Naci Paşa bana dedi ki :

— Vahdeddin beni yaver almak istiyor. Bilirsiniz ki ben saray hizmetinden pek memnun olmam.

Cevap verdim :

— Eğer Vahdeddin size bunu teklif etmişse derhal kabul etmeliğiniz lâzımdır. Bu adam, yarının padişahıdır. Siz temiz bir insansınız. Onun yanında kendisine hakikatleri pervasızca söyleyecek biri bulunması gerekir. Gerçi saray hizmetinde bulunmak güçtür, ama memleket için herşey yapılır.

Daha önce geçen bazı olaylar var. Bir gün birkaç gazete muhabiri Veli-ahd'dan yine mülâkat istemişler, mülâkatta ben de hazır bulundum. Veli-ahd, İstanbul'dan son güne kadar, aldığı fikirlerin tesiri altında görünüyordu, kiminle buluşsa daima aynı fikirlerle konuşuyordu...”

İstanbul'a dönüşten bir gün önce, 31 Aralık 1917 Pazartesi günü saat 10'da, Adlon Oteli'nin Konferans Salonu'nda son ve daha geniş bir basın toplantısı yapıldı. Toplantıya, Alman, Avusturya ve Bulgar gazeteciler katıldılar. Birbuçuk saat süren basın toplantısında Vahdeddin, Kayzer Wilhelm'in davetine teşekkür ederek: 'Kayzer'i tanıdıktan sonra, onun ne büyük bir devlet adamı olduğuna bir kere daha inandım. İnsan onun yanında onunla konuşurken kendini çok rahat hissediyor, alçak gönüllü ve çok açık kalpli bir insan. Doğrusu, ona hayranlığım daha da arttı' diyordu. Daha sonra Mareşal von Hindenburg ve General Ludendorff'la olan görüşmelerine, Batı Cephesindeki gördüklerine değinmiş, güçlü Alman ordusunun çok yakın bir gelecekte zafere ulaşacağından emin olduğunu söylemişti. Bu arada Alman askerlerinin Türklere karşı büyük bir sevgi ve sempati beslediklerini, iki dost ülke askerlerinin bir amaç uğruna omuz omuza silah arkadaşlığı ettiklerini, bundan Türk milletinin de derin haz duyduğunu sözlerine ekledi.

Basın toplantısında, Berlin - Bossische Zeitung yazarı Prof. Ludwig Stein, Vahdeddin'e Türkiye'nin sosyal yapısı üzerinde çeşitli sorular sormuş, Vahdeddin bunları ustalıkla cevaplandırmıştı. Türk kadınlığı üzerine sorulan bir soruya da: 'Krupp Fabrikalarında kadınlarımızın en zor işlerde çalıştıklarını gördüm. Bizde de kadınlar, yavaş yavaş kamu hizmetlerinde çalışmaya başlamışlardır. Ne var ki bizdeki ilerleme yavaş gidiyor. Biz İslâm dininin ilkelerine sıkıca bağlı bir milletiz. Kadın - erkek ayrımı vardır. Gene de kadınlarımıza eşit haklar verme çabası içindeyiz', cevabını vermişti³³.

³³ Berlin - Bossische Zeitung'un 1 Ocak 1918 günlü sabah baskısı.

Atatürk, Vahdeddin'e Açıkça Öneride Bulunuyor :

Basın toplantısından sonra, salonda Vahdeddin ve Atatürk yalnız kalmışlardı. Berlin'de son günleriydi. Atatürk, bir kez daha Vahdeddin'le açık ve kesin konuşmayı, bir öneride bulunmayı uygun gördü. Bu adam istese önemli bir ordu komutanlığını üzerine alabilir, kendisini de kurmay başkanlığına getirirse memleketin kurtuluşu yolunda önemli bir güç olabirdi. Nasıl olsa padişah olacaktı. O zaman da tüm güçleri elinde toplar, birlikte bir kurtuluş yolu arayabilirlerdi. Aralarındaki bu görüşmeye Atatürk, anılarında şöyle yer verir :

"O gün yabancı gazetecilerle görüşmesinden memnun oldum. Gazeteciler çekildikten sonra salonda ikimiz kaldık. Bana sordu :

— Bundan sonra ne yapmalıyım?

Şu yolda cevap verdiğimi hatırlarım :

— Osmanlı tarihini biliriz. Bu tarihin birtakım safhaları vardır ki, sizi korku ve endişeye sevk ediyor, bunda haklısınız. Ben size bir şey söyleyeceğim ve o teşebbüste hayatımı sizinle birleştireceğim. Memnun olur musunuz?

— Söyleyiniz, dedi.

— Henüz padişah değilsiniz, fakat Almanya'da gördünüz ki, imparator, veliahd ve prensler hepsi bir iş üzerindedir. Neden siz bütün işlerden uzak kalıyorsunuz?

— Ne yapabilirim? diye sordu.

— İstanbul'a gider gitmez bir ordu komutanlığı isteyiniz, ben sizin kurmay başkanınız olurum.

— Hangi ordu komutanlığını?

— Beşinci Ordu Komutanlığını..

Bu ordu, Liman von Sanders'in emrinde bulunan veya bulunması lâzım gelen ve Boğaz'ı müdafaa edecek orduydu.

Vahdeddin :

— Bana bu komutanlığı vermezler, dedi.

— Siz isteyiniz, dedim.

— İstanbul'a gittiğim zaman düşünürüz, cevabını verdi.

Bu beni ümitsizliğe düşürücü bir cevaptı."³⁴.

O gün öğleden sonra, Berlin'in 20 km. güney-batısında ve Hovel ırmağı kıyısında bulunan, Wilhelm II.'nin yazlık saray olarak yaptırdığı Potsdam şatosunu ve şatoda oturan Prens Waldemar'ın eşini ziyaretle veda ettiler. Daha sonra Potsdam'daki, Büyük Frederik'in yaptırdığı Sans-Souci şatosunu da gezerek otele döndüler.

İstanbul'a Dönüş

1 Ocak Salı... Türk Heyeti, İstanbul'a dönüş hazırlığı içindedir. Berlin'de Türk Heyeti'ni karşılayan ve ağırlayan Dışişleri Bakanlığı memurları ile Adlon Oteli'nde Heyet'in hizmetinde bulunan kişilere uygun hediyeler verildi. Öğleden sonra, özel vagon için yiyecek maddeleri satın alındı. Özellikle o günlerde Almanya'da ekmek sıkıntısı vardı. Birçok maddeler gibi ekmek de karneye bağlanmıştı. Dışişleri Bakanlığı ve Otel idaresinin yardımları ile bu da halledildi.

Akşam saat 20'de, Türk Heyeti'nin özel vagonu, Berlin Garı'nda Balcan trenine bağlanmış, İstanbul'a hareket için hazır. Gar'da, Wilhelm II. adına Baron von Süssing, generaller, Dışişleri Bakanlığı ileri gelenleri, Berlin'de Türkiye Büyükelçisi İsmail Hakkı Paşa, Türk Askeri Delegatesi Zeki Paşa, Askeri Ataşe Albay Cemil Bey, Elçilik mensupları, Türk Heyeti'ni uğurluyorlardı. Bir tören birliği de Gar'da yerini almıştı. Vahdeddin, Askeri Birliği selâmladıktan sonra, uğurlamağa gelenlerin ellerini teker teker sıktı, gösterilen konukseverlik için teşekkür etti. Bu arada Kayzer Wilhelm'e de bir teşekkür ve veda mesajı gönderdi. Tren Viyana'ya doğru yol alıyordu³⁵.

Gece ve ertesi günler, birkaç kez, Vahdeddin'in kompartmanında, Atatürk ve Naci Paşa da olduğu halde, gezinin değerlendirilmesi yapıldı. Sonuç, Almanların sanıldığı kadar güçlü olmadığı ve savaşı kaybetme ihtimalinin büyük olduğu noktasında düğümleniyordu. Atatürk askerce tahlilleri ile, Vahdeddin'i de bu kaniya götürmüştü.

Sofya'ya gelindiği zaman, karşılamağa gelen Büyükelçi Fethi Okyar'a Atatürk :

³⁴ Atatürk'ün Anıları, Hakimiyet-i Milliye (Ankara) Gazetesinin 31 Mart 1926 tarihli sayısı.

³⁵ Lütfi Simavinin anılan raporundan.

— Şuna kesin olarak inandım ve yerinde gördüm ki Almanya savaşı kaybetmiştir. Biz ne yapıp yapıp ayrı bir barış imzalamalı, savaştan en az zararlı sıyrılmalıyız, dedi³⁶.

4 Ocak 1918 Cuma günü öğleden sonra saat 16.10'da Balkan Treni Sirkeci Garı'na girdi. Başta Sadrazam Talat Paşa ve Başkomutan Vekili Harbiye Bakanı Enver Paşa olmak üzere şehzadeler, Hükümet ileri gelenleri Heyeti karşıyorlardı. Vahdeddin trenden indi. Askeri Birliği selâmladıktan sonra Gar'da bir saat kadar dinlendi, kısa cümlelerle izlenimlerini anlattı. Daha sonra buradan doğrudan Saray'a, Padişah'la görüşmeye giderken, Atatürk de Perapalas Oteli'ne hareket etti³⁶.

21 gün süren Almanya gezisi böylece son bulmuştu.

BÖLÜM

V

GEZİ SONRASI VE ATATÜRK-HINDENBURG DOSTLUĞU

Atatürk Viyana ve Karlsbad'ta

Atatürk, İstanbul'a sol böbreğinden rahatsız olarak dönmüştü. Doktorlar böbrek iltihabı geçirmekte olduğunu, sürekli dinlenmesi gerektiğini söylediler. Gerçekten de bir ay kadar Perapalas Oteli'ndeki dairesinde yattı. Bu arada, gazetelerden, Almanların 21 Mart 1918'de başlattıkları Batı cephesi taarruzlarını, Fransız Mareşali Foch'un Müttefik Orduları Başkomutanlığı'na getirilmesi ile bu taarruzların başarısızlığı izledi. Bir ara iyileşir gibi olmuştu. Ne var ki sonradan böbrek sancuları daha çok arttı. Dayanılır gibi değildi. Doktorlar son bir konsültasyon yaptı. Tedavi için yurt dışına gitmekten başka çare yoktu. Viyana'ya gitmesini ve orada tanınmış böbrek uzmanı Prof. Dr. Werner'e görünmesini salık verdiler.

Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas (Gürer), tedavi için Viyana'ya gidiş işlemlerini kısa sürede yaptırdı. Atatürk, 13 Mayıs 1918 günü Balkan Treni ile Viyana'ya yolcu oldu.

Viyana yakınlarındaki bir sanatoryumda bir aydan fazla bir süre tedavi gören Atatürk, Prof. Dr. Werner'in tavsiyesi ile Haziran ayı sonlarına doğru Karlsbad'a gitti. Karlsbad, Batı Bohemya bölgesinde, böbrek hastalıklarına iyi gelen kaplıcaları ile tanınan, küçük, şirin bir şehirdi. Burada,

³⁶ Jean Paul Garnier, La Fin de l'Empire Ottoman. Paris 1973, s. 176.

³⁷ 5 Ocak 1918 tarihli Tanin (İstanbul) Gazetesinden.

kaplıcası içerisinde bulunan büyük bir otele yerleşti. 30 Haziran - 27 Temmuz 1918 tarihleri arasında, yaklaşık bir ay bu otelde kaldı.

Atatürk, Karlsbad'ta iken günlerini okumak, Almanca dersleri almak ve anılarını yazmakla geçiriyordu. 5 Temmuz 1918'de, Osmanlı Padişahı Sultan M. Reşad'ın ölüm haberini burada almış, 9 Temmuz 1918'de yeni padişah Sultan Mehmed Vahdeddin'e bir mektup yazarak tahta çıkışını ve Ramazan bayramını kutlamıştı. Olaylar, bundan sonra hızla gelişmeye başladı. Almanya gezisine birlikte katıldığı eski başmabeyinci Lütfi Simavi Bey, yeniden başmabeyinciliğe atanmış Naci (Eldeniz) veliahd yaverliğinden padişah yaverliğine getirilmişti. Önceden çok iyi tanıdığı Ahmet İzzet Paşa, şimdi yeni padişahın "yaver-i ekrem"iydi. Bu arada, daha önce Suriye'deyken aralarında görüş ayrılığı beliren Osmanlı Yıldırım Orduları Grup Komutanı General von Falkenhayn başarısızlığı nedeni ile geri çekilmiş, yerine Mareşal Liman von Sanders atanmıştı. Derken, Yaveri Cevat Abbas'tan, İstanbul'a hemen dönmesini bildiren bir telgraf aldı. Tedavisi sürüyor, kaplıca kürleri sağlığına iyi geliyordu. Buna karşın, 27 Temmuz 1918 Cumartesi günü, İstanbul'a dönmek üzere Karlsbad'tan ayrıldı, Viyana'ya geldi³⁸.

Viyana'da 5 gün daha kalan Atatürk, 4 Ağustos 1918'de İstanbul'a döndü. Bu dönüşü isteyen Ahmet İzzet Paşa ile Perapalas otelinde hemen bir görüşme yaptı. Ertesi günü, Ahmet İzzet Paşa ile birlikte Saray'da Sultan Vahdeddin'le görüşen Atatürk, Avrupada'yken yaptığı önerilerini tekrarlamış, ilk iş olarak yeni padişaha Başkomutanlık görevini üzerine almasını tavsiye etmişti. Padişah bu tavsiyeye uymuştu ama, Enver Paşa'yı da Başkomutanlık Kurmay Başkanı olarak atamaktan kendini alamamıştı.

Atatürk'ün son umudu da kırılmıştı. Şimdi, 7. Ordu Komutanı olarak Filistin cephesine gidiyordu.

Bu sırada, Mareşal Foch komutasındaki Fransız-İngiliz Müttefik Orduları, karşı taarruzlara geçerek Alman cephelerini kırmaya ve ilerlemeye başlamıştı. Almanlar için yenilgi kaçınılmazdı artık.

Atatürk ve Mareşal von Hindenburg

Osmanlı Veliahdı Vahdeddin ve Mustafa Kemal Paşa'nın Almanya gezisi dönüşünden on ay sonra savaşı kaybeden Almanya, Müttefiklerle

³⁸ Afet İnan, Atatürk'ün Viyana-Karlsbad Hatıraları, T.T.K Yayını, Ankara, 1963

barış masasına oturdu. Kayser Wilhelm II., savaştan hemen sonra tahtını bırakarak Hollanda'ya sığındı. Mareşal von Hindenburg emekliliğini isteyerek ordudan ayrıldı ve köşesine çekildi. 1919 yılı başlarında Almanya'da Weimer Cumhuriyeti kuruldu ve Sosyalist Parti Başkanı Friedrich Ebert, cumhurbaşkanlığına seçildi. Türkiye'de de Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'yi başlatmış, bu mücadeleyi zaferle sonuçlandırarak Cumhuriyeti kurmuştu. Almanya gibi Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin 23. maddesi gereğince, Almanya ile her türlü ilişkisini kesme yükümlülüğü altına girdi. Her iki ülkede de cumhuriyetin kuruluşu ile aralarında yeniden siyasî, ticarî ve kültürel ilişkiler kurulabilirdi. Nitekim, iki tarafın girişimleriyle 3 Mart 1924'de Türk-Alman Dostluk Antlaşması Ankara'da imzalandı, 16 Mayıs 1924'de de yürürlüğe girdi. Bu antlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra, Almanya'nın ilk Ankara Büyükelçisi Rudolf Nadolny, 15 Haziran 1924'de Ankara'ya geldi ve ertesi günü törenle güven mektubunu Çankaya'da Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e sundu. Türk Hükümeti de Büyükelçi Nadolny'ye karşılık, Kemaleddin Sami Paşa'yı Berlin'e Büyükelçi olarak atadı. Kemaleddin Sami Paşa, Berlin'e giderek 30 Mart 1925'de güven mektubunu sundu.

28 Şubat 1925 günü Alman Cumhurbaşkanı Friedrich Ebert ölünce, yerine sağ eğilimli ve halkın çok sevdiği Mareşal von Hindenburg'un seçilmesi için büyük kampanya başlatıldı. O güne kadar siyasetle uğraşmayan emekli Mareşal von Hindenburg, Nasyonal Sosyalistlerin adayı olarak cumhurbaşkanlığı seçimlerine girmesi için âdeta zorlandı. 26 Nisan 1925 günü yapılan seçimlerde çoğunlukla kazandı ve Alman Cumhurbaşkanı olarak 12 Mayıs 1925 günü Berlin'de göreve başladı.

Mareşal von Hindenburg, Türkiye'deki siyasî gelişmeleri de dikkatle takip etmiş, cumhurbaşkanı olduktan sonra Türkiye Büyükelçisi Kemaleddin Sami Paşa'ya dediği gibi, sekiz yıl önce Bad Kreuznach'ta şahsen tanıdığı ve konuştuğu genç general Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye'de cumhuriyeti kurması ve cumhurbaşkanı olmasından çok memnun olmuştu. Bu memnunluğunu daha sonraki resmî mektuplarında da açık açık belirtecekti. Nitekim cumhurbaşkanlık görevine başladıktan sonra Atatürk'e şu mektubu gönderdi³⁹:

³⁹ Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C: 2, Kültür Bak. Yayını, Ankara, 1981

“Türkiye Cumhurbaşkanına

Sayın Başkan,

Almanya Devlet Başkanı Friedrich Ebert’in ölümü üzerine bu yılın 26 Nisanı’nda Alman milleti tarafından Devlet Başkanı seçildiğimi ve 12 Mayıs’ta bu yüce görevi üstlendiğimi yüksek huzurlarınıza bildirmekten gurur duyuyorum.

Bu çok ciddi görevim, memleketlerimiz arasındaki dostluk bağlarının muhafazası ve gelişmesine yardımcı olacaktır.

Bu görevimin gönül rahatlığı ile yürümesi için yüce başkanlığınızın yardımlarına mazhar olmağım ümidini izhara cesaret eder ve en has saygılarımın kabulünü rica ederim Efendim Hazretleri. Berlin, 12 Mayıs 1925

von Hindenburg”

Bu mektubun Türkiye’ye ulaştırılmasından hemen sonra Almanya Dışişleri Bakanı Stresemann, basına verdiği bir beyanatta Türkiye’deki gelişmelerden çok memnun olduklarını, bu dost ülkenin ekonomik kalkınmasına Alman Hükümeti’nin her zaman yardımcı olmaya hazır olduğunu söylemiş, bu beyanati Türk gazetelerinde de yayınlanmıştı⁴⁰.

Almanya’nın Ankara Büyükelçisi Nadolny, Cumhurbaşkanı von Hindenburg’un mektubunu, Atatürk’ün yurt gezisinde olması nedeni ile ancak 14 Eylül’de kendisine sunabildi. Görüşme sırasında Atatürk, Nadolny’ye, Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Hindenburg ile olan görüşmelerini anlatmış, Büyükelçiden Hindenburg’a iyi dileklerini iletmesini istemiştir⁴¹. Ayrıca, Mareşal von Hindenburg’un mektubuna, 16 Ocak 1926 tarihli, şu cevap verildi⁴²:

“Almanya Devlet Başkanına

Sayın Başkan,

Almanya Reich başkanlığınıza seçildiğinizi bildirmek üzere lütfen göndermiş olduğunuz yüce başkanlığınız mektubunu almakla iftihar eylerim.

⁴⁰ 20 Mayıs 1925 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesi (Ankara).

⁴¹ Rudolf Nadolny, Mein Beitrag, Limes Verlag, Wiesbaden, 1955. Ayrıca bak: Dr. Cemil Koçak, Türk-Alman İlişkileri (1923-1939), Türk Tarih K. Yayını, Ankara, 1991.

⁴² Atatürk’ün Millî Dış Politikası, C: 2, S: 118, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1981.

Memleketlerimiz arasında devam eden ilişkilerin artması ve gelişmesini hedef tutmakta olduğunuzu bildiren beyanatınıza teşekkürle birlikte bu arzunıza önemle katıldığımı emin olmanızı rica ederim.

Seçilmenizden dolayı pek samimi tebriklerimi takdim eder ve en halis saygularımın kabulünü rica eylerim Efendim Hazretleri.

16 Ocak 1926 tarihinde Ankara'da düzenlenmiştir.

*Gazi Mustafa Kemal
Türkiye Cumhurbaşkanı*

Mareşal von Hindenburg'un Almanya (Reich) Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, Birinci Dünya Savaşı yenilgisinde duraklamış olan Türk-Alman siyasi, ticari, teknik ve kültürel ilişkilerinde gelişmeler oldu. Bu ilişkilerin artmasında, Atatürk tarafından özellikle Berlin'e Büyükelçi olarak atanan Kemaleddin Sami (Gökçen) Paşa'nın rolü büyüktü. Atatürk'ün yakın silah arkadaşı Kemaleddin Sami Paşa, Almanya'da askerlik eğitimi görmüş, bir ara Berlin'de Askerî Ataşe olarak görev almış, Almanca ve Fransızca'yı çok iyi konuşan bir komutandı. Mareşal von Hindenburg'un yanında da çalışmış, onun sevgisini kazanmıştı. Kemaleddin Sami Paşa, on yıla yakın bir süre Berlin'de kaldı. Bu zaman içinde iki ülke arasındaki geleneksel dostluğu sıcak tutmağa çalıştı. Kalkınma hamleleri içinde bulunan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ihtiyaç duyduğu teknik malzemenin çoğunu Almanya'dan sağlıyordu. Birçok sınaî kuruluşlarda Alman uzmanlar çalışıyordu. Alman üniversitelerine Türkiye'den çeşitli alanlarda öğrenciler geliyordu. Türkiye - Almanya arasındaki dostluk ve işbirliği antlaşması 16 Mart 1929'da bir kere daha yenilerek imzalandı.

Bu antlaşmadan yaklaşık bir ay sonra Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras), Almanya'ya resmen davet edildi. 20 Nisan 1929 günü Berlin'e gelen Tevfik Rüştü (Aras), Türk-Alman İlişkileri üzerine Alman Dışişleri Bakanı Stresemann'la dostça görüşmeler yaptı. 23 Nisan 1929 günü Berlin Büyükelçisi Kemaleddin Sami Paşa ile birlikte Cumhurbaşkanı von Hindenburg'u ziyaret etti. Görüşme sırasında Atatürk'ün iyi dileklerini getirdiğini, Türk ve Alman dostluğu ve işbirliğinin her geçen yılla daha da arttığını, bundan kıvanç duyduklarını söyledi⁴³.

⁴³ Dr. Cemil Koçak, Türk-Alman İlişkileri (1923-1939), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1991.

Mareşal von Hindenburg, Nasyonal Sosyalistlerin Cumhurbaşkanı adayı Adolf Hitler'e karşı, 1931 yılı Mart ayında yapılan seçimlerde bir kere daha cumhurbaşkanlığı seçimini kazandı. Bir yıl sonra yapılan Parlâmento seçimlerini Nasyonal Sosyalistler (Nazi Partisi) kazanarak, önce von Papen, daha sonra da Hitler Başbakan oldu. 15 Temmuz 1933 günü Siirt Meb'usu Mahmut (Soydan) Berlin'deydi. O gün Büyükelçi Kemaleddin Sami Paşa'yla birlikte Başbakan Adolf Hitler'i ziyaret ettiler. Hitler, bu ziyaretten duyduğu memnurluğu belirterek Türkiye'deki gelişme ve ilerlemeleri hayranlıkla izlediğini söylemiş ve: *(Gazi öyle bir şahsiyettir ki, yüzyılımızın en büyük adamlarının en ön safında ebediyen bulunacaktır. Bu mevki, tarihin ona verdiği bir haktır)* demişti. Hitler'in bu sözleri o zamanki Türkiye gazetelerinde geniş yankılar uyandırdı⁴⁴.

Cumhuriyet'in Onuncu Yıldönümü yaklaşıyordu. Büyükelçi Kemaleddin Sami Paşa rahatsızlanmış, 1933 yılı Ağustos ayında İstanbul'a gelerek Heybeliada'daki köşkünde istirahatına çekilmişti. Atatürk, 3 Eylül 1933 günü Kemaleddin Sami Paşa'yı köşkünde ziyaret etti⁴⁵. İki eski dost, bu vesile ile Alman siyasetini tekrar gözden geçirdiler.

Cumhuriyet'in Onuncu Yıldönümü günü olan 29 Ekim 1933'de Ankara'da yapılan büyük geçit resminden sonra Atatürk, Büyük Millet Meclisi'nde kordiplomatığın tebriklerini kabul ediyordu. O gün Alman Büyükelçisi Nadolny, Alman milleti ve şahsı, adına⁴⁶ Atatürk'ü kutlayarak Mareşal von Hindenburg'un bir mesajını verdi; mesaj şöyleydi⁴⁷:

Berlin : 20. 10. 1933

"Reisicumhur Hazretleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Yıldönümü vesilesiyle Zât-ı Devletlerine ve Türk milletine benim ve Alman milletinin yürekten duyulmuş tebriklerini arz ederim.

Benimle birlikte bütün Alman milleti, yüksek rehberliğiniz altında modern Türk Devleti'nin temelleştiğini derin bir alâka ile takip etti. Türk milliyetçiliğini nasıl uyandırdığınızı, nasıl kuvvetlendirdiğinizi çalışkan ve ilerlemeyi sever milleti-

⁴⁴ 16 Temmuz 1933 tarihli Vakıf (İstanbul) gazetesi.

⁴⁵ Özel Şahingiray, Atatürk'ün Nöbet Defteri, s: 196, Ankara, 1955.

⁴⁶ 2 Kasım 1933 tarihli Vakıf (İstanbul) gazetesi.

⁴⁷ Cumhurbaşkanlığı Köşkü Atatürk Arşivi, C. Onuncu Yıl Dosyası. Ayrıca 7 Kasım 1933 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesi (Ankara).

nize, bütün dünyada takdirler çeken siyasî ve iktisadî yükseliş için tedbirli bir elle nasıl yol açtığınızı büyük hayranlık ve takdirle gördük.

Alman milletinin felâketli zamanlarda Türk milletinden gördüğü dostluğu hiçbir zaman unutmayacağını, aksine onu daima muhafaza edeceğini ve derinleştireceğini Zât-ı Devletlerine temin etmek için bir ihtiyaçtır.

Yükselen milletinizin, sulhsever bir ilerleme ve metin bir devlet idaresiyle, ilerde daha mes'ut bir istikbale en büyük temennilerde bulunur ve büyük takdirlerimle samimi dostluğumun kabulünü rica ederim.

*von Hindenburg
Almanya Reisisumhuru*

Başkan Hindenburg, Alman basınına da şu beyanatta bulundu ⁴⁸.

(Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Kuruluş Yılı bayramına Türk milleti için en iyi temennilerle yürekten iştirak ederim.

Sadık silâh arkadaşlığını Almanya'nın asla unutmayacağı yiğit millete, Reisi'nin şuurlu idaresi altında devamlı bir ilerlemeye doğru gitmesini dilerim.)

Alman Büyükelçisi Herr Nodalny, Hindenburg'un mesajını Atatürk'e verdikten sonra, aynı zamanda Atatürk'e veda da etti. Süresi dolduğu için Berlin'e dönüyordu. Atatürk nazik cümlelerle Büyükelçi'ye teşekkür etti, iyi yolculuklar diledi. Kısa bir süre sonra, yerine F. Hans von Rosenberg, Ankara'ya Büyükelçi olarak atandı. 11 Aralık 1933 günü Çankaya'da, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın da katıldığı bir törenle yeni Büyükelçi Atatürk'e güven mektubu ile birlikte Hindenburg'un imzalanmış bir resmini sundu ⁴⁹. Atatürk de o günlerde Berlin'e dönmekte olan Büyükelçi Kemaleddin Sami Paşa'yla Cumhuriyet'in Onuncu Yıldönümü dolayısıyla gerek şahsı, gerekse Alman milleti tarafından samimi ilgi ve tebriklere teşekkür mektubu ile birlikte imzalı bir fotoğrafını göndererek mukabele etti. Kemaleddin Sami Paşa, 21 Şubat 1934 günü Cumhurbaşkanı von Hindenburg'u Berlin'deki sarayında ziyaret ederek Atatürk'ün mektubunu ve resmini sundu ⁵⁰.

Büyükelçi Kemaleddin Sami Paşa'nın rahatsızlığı giderek artıyordu. Ne var ki 15 Nisan 1934 günü Berlin'de öldü. Ölüm haberi Mareşal von

⁴⁸ 3 Ağustos 1934 tarihli Cumhuriyet (İstanbul) gazetesi.

⁴⁹ 12 Aralık 1933 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesi.

⁵⁰ 23 Şubat 1934 tarihli Hâkimiyet-i Milliye (Ankara) gazetesi.

Hindenburg'a ulaştığı zaman, bundan çok üzüldü. Atatürk'e şu baş sağlığı telgrafını gönderdi⁵¹:

"Berlin, 17 Nisan 1934

Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine,

Şimdiye kadar beslenen ümitlerin aksine olarak Büyükelçi Kemaleddin Sami Paşa'nın deva bulmaz bir hastalık neticesinde vefat ettiği haberini alarak fevkalâde müteessir oldum. Yurdunuzun bu yerine getirilemeyen kaybından dolayı derin alâkâmın kabulünü rica ederim. Merhum en müşkül zamanlarda vatanının ve Almanya'nın hayrına çalışmış ve Büyükelçi sıfatıyla geçmiş faaliyetinde iki devletin dostluk bağlarını yalnız idame değil ilerletmeye dahi muvaffak olmuştur. Almanya'nın bu vefakâr dostunu her zaman bir şükran hatırası ile anacağım.

*Almanya Reisiscumhuru
von Hindenburg"*

Atatürk, bu telgrafa şu cevabı verdi⁵²:

"Ankara : 20 Nisan 1934

Mareşal von Hindenburg Hazretlerine,

Büyükelçimiz Kemaleddin Sami Paşa'nın bizi fevkalâde müteessir eden vefatı dolayısıyla Zât-ı Devletinizin lütufkâr takdirleri beni pek çok mütehasis etmiştir. Bundan dolayı Zât-ı Devletinize en hararetle teşekkürlerimi arz ederim.

Kemaleddin Sami Paşa'nın vefatıyla değerli evlâtlarından birini kaybeden Türkiye, Almanya'nın şahs-i devletinizde merhumun matemine samimiyetle vuku bulan iştirakine daima müteşekkik kalacaktır.

Gazi M. Kemal"

Alman Hükümeti, 19 Nisan 1934'de Berlin'de büyük bir cenaze töreni düzenledi. Cenaze, trenle İstanbul'a gönderildi. Bu arada Türkiye, Berlin Büyükelçiliği'nin boş kalmaması için 5 Mayıs 1934'de Viyana'daki Büyükelçi Hamdi Arpag, Berlin'e atandı. Büyükelçi, 26 Mayıs 1934 günü von Hindenburg'a güven mektubunu sundu. Törende yaptığı konuşmada, Türk-Alman ilişkilerinde daha büyük bir önemle çalışacağını söyledi:

Bu olaydan birkaç ay sonra Mareşal von Hindenburg 2 Ağustos 1934 günü, 87 yaşında olduğu halde Berlin'de öldü. Atatürk, ölüm haberini

⁵¹ 20 Nisan 1934 tarihli Hâkimiyet-i Milliye (Ankara) gazetesi.

⁵² Ayın Tarihi, Sayı: 5, Ankara, 1934.

alır almaz Başbakan Adolf Hitler'e, ayrıca Mareşal'ın oğlu Albay von Hindenburg'a ayrı ayrı şu telgrafları gönderdi⁵³:

"Ankara: 2.8.1934

Başbakan Adolf Hitler'e,

Büyük Devlet Reisi'nin vefatıyla pek müteallim olarak en samimi taziyetlerimle, Türk milletiyle beraber Alman milletinin bu matemine azami iştirak ettiğim teminatını Zât-ı Devletlerine izhar ve ifade ederim.

Gazi M. Kemal"

Ankara: 2.8.1934

"Miralay von Hinderburg'a

Büyük Devlet Reisi babanızın vefatını acı bir teessürle haber aldım. Mateminize candan iştirak eder ve size en samimi taziyetlerimle beraber derin sempatinin ifadesini takdim ederim. Miralayım Efendim.

Gazi M. Kemal"

Adolf Hitler, Atatürk'ün telgrafını aynı gün cevaplandırdı⁵⁴:

"Türkiye Reiscumhuru Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'ne, Alman milletinin pek mübeccel Devlet Reisi von Hindenburg'un kaybı dolayısıyla duyduğu derin yası Zât-ı Devletiniz ve Türk milletinin paylaşmasını gösteren yürekten sözleri için Zât-ı Devletlerinden Reich hükümetinin en samimi teşekkürlerini lütfen kabul buyurmanızı rica ederim. Berlin: 2.8.1934

Adolf Hitler"

Almanya Cumhurbaşkanı Mareşal von Hindenburg'un ölümü Türkiye'de gerçekten büyük üzüntü yaratmıştı. Türkiye onu Birinci Dünya Savaşı yıllarında bir kahraman olarak tanıyordu. 1915 yılında Doğu Cephesi'nde Rusları Masurenland bataklıklarında ağır bir bozguna uğrattığı zaman Türkiye'de günlerce zafer şenlikleri yapılmıştı. Hatta bu zafer dolayısıyla Konyalılar, von Hindenburg'un resmini, Türk ve Alman bayraklarını, Masurenland haritasını büyükçe bir halıya işleterek bu zaferin bir hatı-

⁵³ Ayın Tarihi, Sayı: 9, Ankara, 1934.

⁵⁴ Ayın Tarihi, Sayı: 10, Ankara, 1934.

rasını ebedileştirmiş ve von Hindenburg'a göndermişlerdi⁵⁵. Ölümünden bir gün sonra Cumhuriyet ve Hâkimiyet-i Milliye gazeteleri von Hindenburg için sayfalar hazırladılar. Bu arada Burhan Asaf'ın 3 Ağustos 1934 günlü Hâkimiyet-i Milliye'de yazdığı (Hindenburg Öldü), Mehmet Asım'ın aynı gün Vakit'te yazdığı (Hindenburg'un Ölümü), Muharrem Feyzi'nin 5 Ağustos 1934 günü Cumhuriyet gazetesinde yazdığı (Hindenburg ve Hitler) başlıklı makaleleri önemlileridir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Atatürk, 1917 yılı 15 Aralığı'nda Berlin'de yüzyüze tanıştığı von Hindenburg'u, cumhurbaşkanlığı döneminde daima saygı ile anmış, onu tecrübeli bir devlet adamı olarak görmüş, Hindenburg da Atatürk'ü cesur, açık yürekli, üstün bir devlet adamı olarak takdirle, hayranlıkla sevmiştir. Yaklaşık aynı tarihlerde kurulan Türkiye ve Almanya Cumhuriyetleri bu dönemde ezeli dostluklarını yeniden kurmaya ve sürdürmeye çalışmışlardır.

⁵⁵ Mehmet Önder, Mareşal von Hindenburg'a Hediye Edilen Bir Konya Halısı, Türk Etnografya Dergisi, Sayı: 6, Ankara, 1963.